

МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ ПОДАТКОВОЇ СПРАВИ, ОБЛІКУ ТА АУДИТУ
КАФЕДРА ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ, МАРКЕТИНГУ ТА БІЗНЕС-АНАЛІТИКИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: «Еколого-економічна ефективність просторового планування
землекористування територіальних громад»

Здобувача вищої освіти II рівня, II курсу, групи ЕМРМ-24-1,
спеціальності 051 «Економіка»,
освітня програма «Економіка міста та регіону»

(підпис)

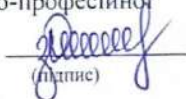
Хахаліна Миколи Володимировича
(прізвище, ім'я, по батькові)

Науковий керівник

(підпис)

Корж Марина Анатоліївна
кандидат економічних наук, доцент
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Керівник освітньо-професійної
програми

(підпис)

Скорик Марина Олегівна, к.е.н., доцент
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Допущено до захисту за рішенням кафедри _____
протокол від «12» 01 2026 № 7

Завідувач кафедри

(підпис)

Паянок Тетяна Миколаївна
кандидат економічних наук, доцент
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Ірпінь – 2026

Регістрація № 86 21.01.26. О.Чуф
(дата) (підпис відповідальної особи)

Результати перевірки до захисту Чуф
(до захисту, на доопрацювання) (дата) (підпис)

Результат захисту 86 3.02.26р.
(оцінка) (дата) (підпис)

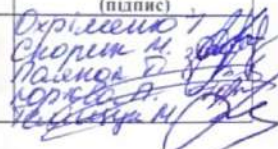
Голова комісії: [підпис] Г. В. Ожріменко
(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени комісії:
[підпис] М. О. Скорик
(підпис) (ініціали, прізвище)
[підпис] П. М. Паленко
(підпис) (ініціали, прізвище)
[підпис] Л. Б. Юр'єва
(підпис) (ініціали, прізвище)

БЛАНК ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Об'єкти контролю	Діапазон оцінки в балах	Фактична кількість балів	Примітки	Дата, П.І.П.: керівника, голови комісії, членів комісії, секретаря, (підписи)
ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ КЕРІВНИКОМ ТА РЕЦЕНЗЕНТОМ				
1. Зміст кваліфікаційної роботи (якість теоретичного матеріалу, його зв'язок з практичним, вміння представляти матеріал в логічній послідовності, наявність висновків та пропозицій)	від 0 до 30	29		16.02.26р
2. Дотримання вимог щодо оформлення	від 0 до 10	8		
3. Вчасне виконання роботи на всіх етапах у встановлені кафедрою терміни	від 0 до 5	5		
4. Рецензент	від 0 до 5	5		
РАЗОМ БАЛІВ*	від 0 до 50	47		
ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ КОМІСІЄЮ ПО ЗАХИСТУ				
1. Доповіль	від 0 до 10	8		
2. Роздатковий матеріал	від 0 до 5	5		
3. Знання теоретичного та практичного матеріалу, вміння відповідати на запитання	від 0 до 25	17		
5. Апробація	від 0 до 10	9		
РАЗОМ БАЛІВ	від 0 до 50	39		
ЗАГАЛЬНА КІЛЬКІСТЬ БАЛІВ	від 0 до 100	86		

ПЕРЕВЕДЕННЯ ОЦІНКИ ЗА 100-БАЛЬНОЮ ШКАЛОЮ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКАЛИ ТА ШКАЛИ

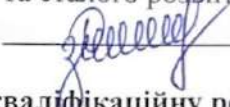
Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка за шкалою ЕКТС	Оцінка за національною шкалою	Дата	П.І.П.: голови, членів комісії, секретаря, (підпис)
86	B	4	3.02.26.	

Правила переведення оцінок до національної шкали та шкали ЕКТС

Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка за шкалою ЕКТС	Оцінка за національною шкалою
90-100	A	5 (відмінно)
80-89	B	4 (добре)
70-79	C	
60-69	B	3 (задовільно)
50-59	E	
35-49	CX	2 (незадовільно)

**МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Факультет податкової справи, обліку та аудиту
Кафедра економічної політики та сталого розвитку
Спеціальність 051 «Економіка»
Освітньо-професійна програма «Економіка міста та регіону»

Затверджую
Завідувач кафедри економічної політики
та сталого розвитку
 М.О. Скорик

**Завдання на кваліфікаційну роботу
здобувачу вищої освіти
Хахаліну Миколі Володимировичу**

1. Тема кваліфікаційної роботи: «Еколого-економічна ефективність просторового планування землекористування територіальних громад».

Затверджена наказом ректора від 02.12.2024 р. № 1798

2. Строк здачі закінченої роботи 16.01.2026 р.

3. Цільова установка – розроблення пропозицій щодо оцінювання еколого-економічної ефективності просторового планування землекористування територіальних громад.

Метою дослідження є обґрунтування та розвиток теоретико-методологічних підходів до оцінювання еколого-економічної ефективності просторового планування землекористування територіальних громад із використанням системи індикаторів сталого розвитку.

Об'єктом дослідження є територіально-просторова система землекористування Полтавського регіону, сукупність її еколого-економічних показників та характеристик ефективності просторового планування в контексті сталого розвитку.

База дослідження: органи місцевого самоврядування територіальних громад Полтавської області, уповноважені у сфері управління земельними ресурсами та просторового планування, а також установи й організації, що здійснюють облік, аналіз і звітність щодо використання земель.

4. Вихідні дані до роботи: законодавчі та нормативно-правові акти України у сфері землекористування, землеустрою та регулювання земельних відносин, національні й регіональні стратегії розвитку, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених, результати авторських досліджень, а також офіційні статистичні дані за об'єктом дослідження.

5. Перелік графічного матеріалу - 3 рисунки і 7 таблиць.

6. Зміст кваліфікаційної роботи: РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРОСТОРОВОГО ПЛАНУВАННЯ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД; 1.1.

Концепції та підходи до просторової організації землекористування в системі розвитку територіальних громад; 1.2. Зарубіжний досвід формування та реалізації просторової політики землекористування; РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ; Інституційні механізми реалізації концепції сталого регіонального розвитку; 2.2. Система показників оцінювання екологічно-економічних вимірів сталого розвитку Полтавської області; РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ.

7. Календарний план виконання роботи

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	
		За планом	Факти
1.	Вибір теми, вивчення літературних джерел і складання плану роботи	До 23.10.2024	20.10.24
2.	Підготовка першого розділу роботи та подання керівнику	До 15.04.2025	14.10.24
3.	Підготовка другого розділу роботи та подання керівнику	До 27.06.2025	27.06.25
4.	Підготовка третього розділу роботи та подання керівнику	До 25.11.2025	25.11.25
5.	Доопрацювання роботи з урахуванням зауважень керівника	До 09.01.2026	07.01.26
6.	Перевірка на плагіат та отримання відгуку керівника роботи	До 16.01.2026	10.01.26
7.	Попередній захист	20.01.2026	20.01.26
8.	Допуск роботи зав. кафедрою до захисту	21.01.2026	21.01.26
9.	Захист роботи	06.02.2026	03.02.26

8. Дата видачі завдання 23.10.2024

9. Керівник кваліфікаційної роботи

(підпис)

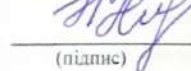
Корж М.А.
(прізвище, ініціали)

10. Керівник освітньо-професійної програми

(підпис)

Скорик М.О.
(прізвище, ініціали)

11. Завдання до виконання отримав здобувач вищої освіти

(підпис)

Хахалін М.В.
(прізвище, ініціали)

АНОТАЦІЯ

Тема кваліфікаційної роботи: «Еколого-економічна ефективність просторового планування землекористування територіальних громад»

Мета роботи полягає в науковому обґрунтуванні та розвитку теоретико-методологічних підходів до оцінювання еколого-економічної ефективності просторового планування землекористування територіальних громад із використанням системи індикаторів сталого розвитку.

Завданнями роботи є:

- дослідити концепції та підходи до просторової організації землекористування в системі розвитку територіальних громад;
- охарактеризувати зарубіжний досвід формування та реалізації просторової політики землекористування;
- визначити інституційні механізми реалізації концепції сталого регіонального розвитку;
- проаналізувати систему показників оцінювання екологічно-економічних вимірів сталого розвитку Полтавської області;
- обґрунтувати стратегічні підходи до оптимізації просторової організації землекористування територіальних громад.

Об'єктом дослідження є територіально-просторова система землекористування Полтавського регіону, сукупність її еколого-економічних показників та характеристик ефективності просторового планування в контексті сталого розвитку.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні та методичні підходи до оцінювання еколого-економічної ефективності просторового планування землекористування.

База досліджень – органи місцевого самоврядування територіальних громад Полтавської області, уповноважені у сфері управління земельними ресурсами та просторового планування, а також установи й організації, що здійснюють облік, аналіз і звітність щодо використання земель.

За результатами дослідження сформульовані у кваліфікаційній роботі положення, висновки, рекомендації та пропозиції спрямовані на подальший розвиток теоретико-методологічних положень оцінювання еколого-економічної ефективності просторового планування землекористування територіальних громад.

Науково-практична значимість одержаних результатів полягає у можливості використання запропонованих у роботі підходів та методичних рекомендацій у діяльності органів місцевого самоврядування під час розроблення й удосконалення документів просторового планування землекористування територіальних громад.

Результати теоретичного дослідження, представлені у даній кваліфікаційній роботі, можуть бути застосовані для оцінювання еколого-економічної ефективності використання земельних ресурсів, обґрунтування управлінських рішень та формування програм сталого розвитку територій, а також використані у навчальному процесі Державного податкового університету при викладанні дисципліни «Сталий розвиток міст, громад і територій».

Кваліфікаційна робота містить 68 сторінок, 7 таблиць, 3 рисунки, список використаних джерел з 44 найменування, 2 додатки.

Ключові слова: землекористування, землеустрій, планування землекористування, сталий розвиток, територіальна громада, просторовий розвиток, природні ресурси, земельні Ресурси.

Рік виконання кваліфікаційної роботи 2025.

Рік захисту роботи 2026.

ABSTRACT

The topic of the qualification work: "Environmental and economic efficiency of spatial planning of land use of territorial communities"

The purpose of the work is to scientifically substantiate and develop theoretical and methodological approaches to assessing the environmental and economic efficiency of spatial planning of land use of territorial communities using a system of indicators of sustainable development.

The objectives of the work are:

- to investigate the concepts and approaches to the spatial organization of land use in the system of development of territorial communities;
- to characterize the foreign experience of forming and implementing spatial land use policy;
- to determine the institutional mechanisms for implementing the concept of sustainable regional development;
- to analyze the system of indicators for assessing the ecological and economic dimensions of sustainable development of the Poltava region;
- to substantiate strategic approaches to optimizing the spatial organization of land use of territorial communities.

The object of the study is the territorial-spatial system of land use of the Poltava region, a set of its ecological and economic indicators and characteristics of the effectiveness of spatial planning in the context of sustainable development.

The subject of the study is theoretical and methodological and methodological approaches to assessing the ecological and economic effectiveness of spatial planning of land use.

The research base is local self-government bodies of territorial communities of the Poltava region, authorized in the field of land management and spatial planning, as well as institutions and organizations that carry out accounting, analysis and reporting on land use.

Based on the results of the study, the provisions, conclusions, recommendations and proposals formulated in the qualification work are aimed at further development of theoretical and methodological provisions for assessing the ecological and economic effectiveness of spatial planning of land use of territorial communities.

The scientific and practical significance of the results obtained lies in the possibility of using the approaches and methodological recommendations proposed in the work in the activities of local governments during the development and improvement of spatial planning documents for land use of territorial communities.

The results of the theoretical research presented in this qualification work can be applied to assess the ecological and economic efficiency of land resource use, justify management decisions and form programs for sustainable development of territories, and also used in the educational process of the State Tax University when teaching the discipline "Sustainable Development of Cities, Communities and Territories".

The qualification work contains 68 pages, 7 tables, 3 figures, a list of sources used with 44 names, 2 appendices.

Keywords: land use, land management, land use planning, sustainable development, territorial community, spatial development, natural resources, land Resources.

Year of completion of the qualification work 2025.

Year of defense of the work 2026.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРОСТОРОВОГО ПЛАНУВАННЯ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД.....	12
1.1. Концепції та підходи до просторової організації землекористування в системі розвитку територіальних громад	12
1.2. Зарубіжний досвід формування та реалізації просторової політики землекористування	22
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	31
2.1. Інституційні механізми реалізації концепції сталого регіонального розвитку	31
2.2. Система показників оцінювання екологічно-економічних вимірів сталого розвитку Полтавської області	37
РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД	52
ВИСНОВКИ.....	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	62
ДОДАТКИ.....	67

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Актуальність дослідження зумовлена зростаючою роллю просторового планування землекористування у процесі соціально-економічного та екологічного розвитку територіальних громад в умовах децентралізації та реформування системи місцевого самоврядування. Раціональна просторово-планувальна організація територій забезпечує впорядкування використання земель, визначення їх функціонального призначення, формування забудови, транспортної та інженерної інфраструктури, а також створює передумови для збереження природних ресурсів, об'єктів культурної спадщини й елементів екологічної мережі. У цьому контексті просторове планування виступає не лише інструментом територіального розвитку, а й важливим механізмом узгодження інтересів різних суб'єктів землекористування.

Особливого значення набуває оцінка еколого-економічної ефективності просторових рішень, оскільки вона дозволяє комплексно враховувати взаємозв'язок між економічними результатами використання земельних ресурсів та екологічними обмеженнями їх освоєння. Результати такої оцінки використовуються при формуванні стратегій і програм розвитку територіальних громад, розробленні заходів еколого-економічного стимулювання, а також під час прогнозування альтернативних сценаріїв розвитку територій. Застосування системи індикаторів сталого розвитку у просторовому плануванні сприяє підвищенню обґрунтованості управлінських рішень і зменшенню ризиків нераціонального землекористування.

Просторове планування землекористування передбачає інтегрований підхід до розвитку населених пунктів і територій за їх межами як єдиної просторової системи, що базується на принципах сталого розвитку та збалансування державних, громадських і приватних інтересів. Воно виконує регулюючу функцію на місцевому рівні, визначаючи умови здійснення господарської діяльності, напрями розвитку землекористування, формування

інфраструктури та створення інвестиційних стимулів. Забезпечення гармонійного поєднання економічних, соціальних та екологічних цілей у межах просторового планування сприяє підвищенню якості життя населення та підтверджує наукову і практичну актуальність обраної теми.

Інформаційна основа роботи. Проблематика просторового планування землекористування та управління земельними ресурсами достатньо широко представлена у працях вітчизняних науковців. Значний внесок у дослідження теоретичних і прикладних аспектів цієї сфери зробили А. М. Третяк, А. Г. Мартин, О. С. Петраковська, Н. О. Поплавська, Й. М. Дорош, І. П. Купріянич, Л. В. Дейнеко, І. А. Романюк та інші. Окремі питання просторового планування територій в Україні розглядалися у працях Ю. М. Білоконя, О. С. Дороша, Ш. І. Ібатулліна, С. Д. Щеглюка, О. О. Ущатовської, А. О. Максименка. Зарубіжний досвід формування політики просторового розвитку та сталого землекористування висвітлено у публікаціях міжнародних організацій і працях іноземних дослідників, зокрема О. Грандберга, А. Пробста, М. Колосовського, Р. Кантільйона, Дж. Стюарта та інших.

Водночас ключовою науково-практичною проблемою сталого розвитку залишається кількісне вимірювання взаємозв'язку між екологічною, економічною та соціальною складовими розвитку територій. У цьому контексті особливого значення набуває застосування системи індикаторів, адаптованої до національної статистичної бази, зокрема на засадах моделі «тиск – стан – реакція». Використання такої системи дозволяє комплексно оцінити територіальні диспропорції, ідентифікувати джерела негативного екологічного впливу та визначити результативність управлінських рішень через інтегральну оцінку еколого-економічної ефективності просторового планування землекористування територіальних громад.

Мета і завдання дослідження. Метою кваліфікаційної роботи є обґрунтування та розвиток теоретико-методологічних підходів до оцінювання еколого-економічної ефективності просторового планування

землекористування територіальних громад із використанням системи індикаторів сталого розвитку.

Для реалізації поставленої мети у роботі визначено та вирішено такі завдання:

- дослідити концепції та підходи до просторової організації землекористування в системі розвитку територіальних громад;
- охарактеризувати зарубіжний досвід формування та реалізації просторової політики землекористування;
- визначити інституційні механізми реалізації концепції сталого регіонального розвитку;
- проаналізувати систему показників оцінювання екологічно-економічних вимірів сталого розвитку Полтавської області;
- обґрунтувати стратегічні підходи до оптимізації просторової організації землекористування територіальних громад.

Об'єктом дослідження є територіально-просторова система землекористування Полтавського регіону, сукупність її еколого-економічних показників та характеристик ефективності просторового планування в контексті сталого розвитку.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні та методичні підходи до оцінювання еколого-економічної ефективності просторового планування землекористування.

Методи дослідження. У процесі виконання дослідження застосовано сукупність спеціальних, загальнонаукових та аналітичних методів наукового пізнання. Зокрема, використано загальнонаукові методи аналізу і синтезу, індукції та дедукції, порівняння й формування гіпотез, а також спеціальні методи спостереження та експерименту. Для оцінювання впливу кліматичних змін на просторове планування землекористування територіальних громад застосовано методичні підходи, що використовуються у країнах Європейського Союзу.

Інформаційну базу дослідження становлять законодавчі та нормативно-правові акти України у сфері землекористування, землеустрою та регулювання земельних відносин, національні й регіональні стратегії розвитку, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених, результати авторських досліджень, а також офіційні статистичні дані за об'єктом дослідження.

База досліджень – органи місцевого самоврядування територіальних громад Полтавської області, уповноважені у сфері управління земельними ресурсами та просторового планування, а також установи й організації, що здійснюють облік, аналіз і звітність щодо використання земель.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у подальшому розвитку теоретико-методологічних положень оцінювання еколого-економічної ефективності просторового планування землекористування територіальних громад.

Науково-практична значимість одержаних результатів полягає у можливості використання запропонованих у роботі підходів та методичних рекомендацій у діяльності органів місцевого самоврядування під час розроблення й удосконалення документів просторового планування землекористування територіальних громад.

Отримані результати можуть бути застосовані для оцінювання еколого-економічної ефективності використання земельних ресурсів, обґрунтування управлінських рішень та формування програм сталого розвитку територій. Матеріали дослідження також можуть бути використані у навчальному процесі Державного податкового університету при викладанні дисципліни «Сталий розвиток міст, громад і територій».

Особистий внесок здобувача. Кваліфікаційна робота виконана самостійно та є завершеним науковим дослідженням, результати якого відповідають поставленій меті й визначеним завданням.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається з вступу, трьох розділів і висновків, викладених на 68 сторінках друкованого тексту. Робота

містить 7 таблиць, 3 рисунки, 2 додатки. Список використаних джерел з 44 найменування.

РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРОСТОРОВОГО ПЛАНУВАННЯ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

1.1. Концепції та підходи до просторової організації землекористування в системі розвитку територіальних громад

Сучасний етап розвитку України характеризується активним формуванням місцевої та регіональної демократії, що відбувається в умовах реалізації реформи територіальної організації влади, заснованої на принципах децентралізації. Зазначена реформа спрямована на докорінне оновлення підходів до управління суспільним розвитком і розглядається як важлива передумова подолання соціально-економічних та суспільно-політичних викликів. Серед її ключових завдань визначено перерозподіл повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади, забезпечення узгодженості загальнодержавних і місцевих інтересів, формування спроможних територіальних громад та стимулювання соціально-економічного розвитку регіонів [12].

Політика децентралізації створює умови для підвищення самостійності територіальних громад і регіонів у забезпеченні їх сталого розвитку та зростання добробуту населення. Важливим інструментом у цьому процесі виступає планування, яке ґрунтується на принципах субсидіарності, фінансової самодостатності та самоокупності. Планування водночас виконує функцію ефективного механізму управління розвитком територій, сприяє активізації економічних процесів, формуванню нових цінностей і визначенню довгострокових пріоритетів розвитку [15].

Науковці наголошують, що забезпечення комплексного, безперервного та збалансованого розвитку територій можливе за умови застосування стратегічного підходу до планування, який дозволяє раціонально використовувати унікальні переваги територій в умовах обмеженості ресурсів та слугує платформою для налагодження взаємодії між приватним сектором і

громадянським суспільством. Регіональний розвиток при цьому розглядається як поєднання об'єктивних процесів, зумовлених географічними, історичними та іншими чинниками, і суб'єктивних впливів, що реалізуються через регуляторні та управлінські рішення держави. У зв'язку з цим виникає потреба у чіткому визначенні стратегічних засад планування регіонального розвитку в умовах децентралізації та уточненні основних понять, які його характеризують [29].

Планування розвитку територій територіальних громад відіграє важливу роль у забезпеченні ефективного використання наявних ресурсів та узгодженні процесів подальшого розвитку об'єднаних територій. У теоретичному аспекті просторове планування спрямоване на повну реалізацію потенціалу відповідної території, узгодження різних видів природокористування, насамперед землекористування, а також на запобігання конфліктам між природними, соціально-економічними особливостями територій і їх цільовим використанням [18].

Проведений огляд теоретичних напрацювань і практичних підходів до реалізації просторової політики в державах Європейського Союзу свідчить про становлення оновленої моделі управління територіальним розвитком. Така модель орієнтована на потреби людини, ґрунтується на довгостроковому стратегічному баченні та передбачає активне використання інноваційних механізмів підтримки підприємницької діяльності [15]. З огляду на це доцільним є впровадження в Україні сучасної парадигми просторового планування, яка спиралася б на територіально орієнтовані підходи до управління просторовим розвитком і була спрямована на створення відповідних умов для підвищення рівня життя та задоволення потреб населення конкретних територіальних громад.

У процесі реалізації реформи місцевого самоврядування та трансформації територіальної організації влади відбулися суттєві зміни у підходах до формування стратегій регіонального розвитку на національному, регіональному й локальному рівнях. На сучасному етапі система просторового

планування в Україні перебуває на стадії переходу від жорстко централізованої моделі управління до інтегрованих і стратегічно орієнтованих механізмів розвитку територій. З урахуванням оновленого адміністративно-територіального устрою питання просторового планування набули статусу одного з пріоритетних напрямів діяльності законодавчої та виконавчої влади [5].

Зазначені процеси супроводжувалися прийняттям низки нормативно-правових актів, зокрема Закону № 2280 [21], проведенням інституційних змін у діяльності Держгеокадастру, а також переглядом і актуалізацією державних будівельних норм. До ухвалення Закону № 2280 поняття «просторове планування» не мало чіткого законодавчого закріплення, натомість використовувався термін «містобудування», який охоплював питання планування як сільських і міських територій, так і адміністративних одиниць районного та обласного рівнів. При цьому документи, спрямовані на розвиток територій, класифікувалися як містобудівна документація [15].

Водночас Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» започаткував нові підходи до формування системи місцевого самоврядування та територіальної організації влади. Нормами цього акта було закладено механізми створення спроможних територіальних громад, спрямовані на узгодження інтересів держави та місцевого населення із залученням громадськості до процесів прийняття рішень. Разом з тим окремі положення Закону характеризуються наявністю суперечностей і потенційно конфліктних аспектів, що ускладнює їх практичну реалізацію [21].

Процедура добровільного формування територіальних громад, визначена чинною нормативно-правовою базою, характеризується значною тривалістю та складністю з організаційної точки зору. У зв'язку з цим на етапах підготовки й практичної реалізації такого процесу органи публічної влади різних рівнів мають забезпечувати постійну взаємодію з населенням, а також вибудовувати ефективну систему міжінституційної комунікації. Водночас законодавчі акти, що регулюють механізми добровільного

об'єднання громад, потребують подальшого вдосконалення та уточнення з метою усунення наявних недоліків [32].

Регіон слід розглядати як складну багатокomпонентну систему, у межах якої відбуваються процеси створення, розподілу та споживання матеріальних благ і послуг, формується сукупний суспільний продукт, акумулюються інвестиційні ресурси та здійснюється раціональний розподіл трудового потенціалу. Узгоджене функціонування цих елементів створює передумови для підвищення рівня та якості життя населення і забезпечує відтворення соціального, ресурсного й економічного потенціалу відповідної території [20]. Саме орієнтація на сталий і збалансований розвиток регіонів виступає ключовим чинником довгострокового зростання добробуту населення та економічної стабільності [12].

Незважаючи на наявність нормативно-правових механізмів регулювання регіонального розвитку, процеси розвитку територіальних громад залишаються менш формалізованими. У цьому зв'язку стратегічне планування набуває вирішального значення як базовий елемент системи управління сталим розвитком. Воно передбачає послідовну реалізацію взаємопов'язаних управлінських рішень, спрямованих на визначення пріоритетних напрямів і довгострокових цілей розвитку територій або окремих секторів економіки. Стратегічне планування охоплює сукупність коротко-, середньо- та довгострокових програм і проєктів, водночас основна увага зосереджується на досягненні стратегічних цілей розвитку [12].

Запровадження стратегічного планування на державному рівні пов'язане з ухваленням Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів» № 2850-IV від 08.09.2005 р. [21], яким визначено правові та економічні засади реалізації регіональної політики. У межах цього документа було окреслено основні стратегічні орієнтири, зокрема підвищення конкурентоспроможності регіонів, посилення їх ресурсного потенціалу, формування сприятливого інституційного середовища, розвиток людського капіталу та міжрегіональної взаємодії [21].

Подальший розвиток підходів до стратегування регіонального розвитку відбувався в рамках проєкту Європейського Союзу «Підтримка політики регіонального розвитку», результатом якого стало розроблення проєкту Державної стратегії регіонального розвитку до 2030 року [32]. Зазначений документ сформовано відповідно до європейських стандартів і сучасних глобальних тенденцій просторового розвитку з урахуванням змін зовнішніх та внутрішніх умов функціонування регіонів.

Державна стратегія регіонального розвитку до 2030 року ґрунтується на принципах стратегічного планування на національному, регіональному та місцевому рівнях і визначає ключові напрями підвищення конкурентоспроможності територій, концентрації фінансових ресурсів на пріоритетних напрямках та вдосконалення державного управління просторовим розвитком. На її основі формуються програми соціально-економічного розвитку регіонів, плани реалізації регіональних стратегій і державні цільові програми в окремих сферах [21].

Запровадження довгострокових орієнтирів розвитку територій можливе лише за умови скоординованої участі різних суб'єктів управління, зокрема центральних і місцевих органів влади, а також інституцій громадянського суспільства й економічних агентів, діяльність яких пов'язана з регіональним розвитком [66]. Водночас процес формування та реалізації стратегій розвитку територіальних громад ускладнюється фрагментарністю нормативно-правового поля, що проявляється у відсутності чітко регламентованих механізмів і стандартів стратегічного планування на місцевому рівні [21].

Разом із тим у національній практиці сформовано значний масив прикладних напрацювань щодо стратегування міського розвитку, отриманих у межах реалізації міжнародних програм технічної допомоги. Зазначені підходи можуть бути використані як методична основа для планування розвитку територіальних громад, оскільки регіональний простір складається з локальних утворень, подібних за структурою та функціями до громад. Закладений у державній політиці акцент на підвищення

конкурентоспроможності регіонів сприяє збереженню просторової цілісності країни та формуванню рівних стартових можливостей для покращення умов життя населення незалежно від території проживання.

Досягнення сталого розвитку територій неможливе без подальшого вдосконалення системи територіального управління та планувальних механізмів. Подальший поступ реформи децентралізації має бути спрямований на зміцнення економічної та соціальної самодостатності громад і регіонів. Реалізація завдань просторового й соціально-економічного розвитку, а також забезпечення демократичності у процесі прийняття стратегічних рішень потребують застосування науково обґрунтованих управлінських інструментів, здатних поєднувати локальні потреби з цілями загальнодержавного розвитку [21].

У працях вітчизняних науковців значна увага приділяється аналізу регіональних економічних показників, на основі яких ідентифікуються системні проблеми розвитку територій України. Узагальнення та подальше авторське опрацювання цих досліджень дає змогу виокремити такі ключові виклики регіонального розвитку:

- істотна нерівномірність соціально-економічного розвитку регіонів, що проявляється, зокрема, у значних відмінностях рівнів промислової активності;
- переважання ресурсно витратної моделі господарювання на регіональному рівні, висока залежність виробництва від енергоресурсів та недостатній розвиток інноваційних і структурних трансформацій, спрямованих на зменшення матеріало- й енергомісткості продукції;
- концентрація ринкової влади в окремих секторах економіки регіонів, насамперед у сферах енергопостачання та продовольчого забезпечення;
- збереження експортної спрямованості промисловості індустріальних і старопромислових територій на виробництво продукції з високою енергоємністю та підвищеними економічними ризиками, що зумовлює залежність від кон'юнктури світових сировинних ринків;

- низька результативність бюджетних інструментів підтримки депресивних територій, зокрема дотацій і субвенцій, а також уповільнення процесів підготовки та реалізації угод щодо регіонального розвитку;
- недостатній рівень розвитку горизонтальних зв'язків і кооперації між регіонами;
- домінування зовнішньоекономічної орієнтації регіонів над внутрішньодержавними економічними взаємодіями, що негативно впливає на цілісність і узгодженість національного економічного простору [15].

З метою досягнення збалансованого розвитку територій особливого значення набуває формування системи принципів і нормативних положень, які визначають підходи до використання та планування земель на загальнодержавному рівні. Такі положення виступають базовою методологічною основою та комплексом орієнтирів для спрямування просторового розвитку, організації планувальної діяльності й ухвалення управлінських рішень усіма рівнями влади, у тому числі державними установами, діяльність яких пов'язана із землекористуванням, з метою узгодження їх результатів із національними пріоритетами розвитку [25].

Запроваджені принципи та норми орієнтовані на підвищення результативності просторового планування, удосконалення механізмів управління землекористуванням і регулювання забудови територій. Їх практичне значення полягає у безпосередньому впливі на ключові наслідки планувальних рішень незалежно від того, чи стосуються вони формування просторової структури розвитку, чи прийняття рішень щодо трансформації та зміни функціонального використання земель [22].

Відповідно до положень статті 25 Закону України «Про землеустрій» визначено склад і зміст документації у сфері землеустрою. Аналіз норм цього закону дає підстави стверджувати, що на державному та регіональному рівнях ключовими напрямками діяльності є підготовка документації, пов'язаної з установленням меж державного кордону України в натурі, розроблення проєктів щодо формування та коригування меж адміністративно-

територіальних одиниць, а також створення державних і регіональних програм раціонального використання та охорони земель. До зазначених видів робіт також належать розроблення схем землеустрою, техніко-економічних обґрунтувань використання земель адміністративно-територіальних утворень і проєктів землеустрою, спрямованих на організацію та визначення меж територій природоохоронного, рекреаційного, оздоровчого й історико-культурного призначення [23].

Паралельно було внесено зміни до Земельного кодексу України [25] та низки інших нормативно-правових актів у частині планування використання земель, що створило правові передумови для врегулювання спірних питань, пов'язаних із визначенням меж об'єднаних територіальних громад. Зокрема, стаття 46-1 Закону України «Про землеустрій» передбачає розроблення проєктів землеустрою для встановлення та зміни меж адміністративно-територіальних утворень, а також запроваджує можливість формування схем просторового планування територій громад як інструменту комплексного управління землекористуванням. Такі схеми спрямовані на визначення цільового призначення земель, зонування територій і окреслення пріоритетних напрямів їх збалансованого розвитку [21].

Зазначені законодавчі новації створюють умови для досягнення сталого розвитку територій із урахуванням інтересів держави, територіальних громад і приватних власників, а також сприяють удосконаленню системи управління у сфері землеустрою та містобудівної діяльності.

Науковці А. М. Третяк [21] та О. С. Дорош [15] підкреслюють, що управління земельними ресурсами охоплює широкий комплекс суспільних відносин, поєднуючи соціальні, економічні, правові та екологічні аспекти. При цьому земля як ресурс має специфічні характеристики, які є незалежними від суспільних трансформацій і не властиві іншим факторам виробництва.

Особливі функціональні властивості земель обумовлюють необхідність їх спеціального правового регулювання та наукового обґрунтування використання як базової умови життєдіяльності людини. Раціональне

землекористування має здійснюватися з урахуванням цих функцій, що є визначальним чинником ефективного природокористування.

Як зазначають В. І. Семчик і П. Ф. Кулинич, земля виконує роль просторової основи розміщення населених пунктів і водночас є ключовим елементом природного середовища [13]. Окрім господарського використання, вона формує екосистеми, природні ландшафти та штучні природоохоронні й рекреаційні об'єкти. Підтримуючи цю позицію, авторка вважає, що територіальні властивості землі забезпечують задоволення різноманітних потреб суспільства [21].

Сучасна класифікація земель ґрунтується, з одного боку, на наявності природних і створених людиною ресурсів, а з іншого — на властивостях самої землі, які зумовлюють можливість формування таких ресурсів. Земля одночасно виконує функцію просторової основи та виступає особливим природним ресурсом, що визначає специфіку її використання. Поєднання цих характеристик формує передумови застосування землі як засобу виробництва, насамперед у сільському та лісовому господарстві [1]. Водночас важливою є її соціальна роль, яка полягає у забезпеченні потреб населення, підтримці економічного розвитку та збереженні й відтворенні природного потенціалу територій.

З урахуванням багатофункціонального характеру землі українські науковці, зокрема А. М. Третяк, А. А. Варламов, О. С. Дорош, С. Н. Ткачук, Д. С. Добряк, Й. М. Дорош та інші, обґрунтовують систему принципів формування землекористування, що мають слугувати методологічною основою управління земельними ресурсами в умовах трансформаційних процесів і переходу до ринкової моделі. До таких принципів належать відкритість інформації про стан земель, пріоритет правового регулювання, державна підтримка заходів з раціонального використання й охорони земель, а також платність землекористування [32].

Управління земельними ресурсами в межах просторового планування територіальних громад має здійснюватися на засадах комплексного підходу. У

зв'язку з цим до традиційних принципів доцільно додатково віднести принцип сталості землекористування, принцип диференційованого управління землями різних категорій і територій, а також принцип правового захисту та відповідальності суб'єктів земельних відносин.

Принцип сталості землекористування охоплює як стабільність прав на земельні ділянки, так і збереження просторових і територіальних характеристик землекористування. Його реалізація спрямована на забезпечення раціонального та дбайливого ставлення до земельних ресурсів, а також на формування екологічної збалансованості землекористування. Упровадження екологічних вимог у систему земельних відносин створює передумови для здійснення заходів з охорони земель від негативного впливу природних і антропогенних чинників. Застосування диференційованого підходу до управління землями різних категорій і регіонів дозволяє враховувати їх природні та економічні особливості при використанні правових інструментів регулювання [32].

Принцип правового захисту та відповідальності, своєю чергою, передбачає гарантування недоторканності прав землекористувачів, за винятком випадків, визначених законодавством, а також встановлення чітких меж відповідальності за рішення і дії, що можуть мати соціальні, економічні чи екологічні негативні наслідки.

Реалізація зазначених принципів у процесі землеустрою забезпечує виконання основних функцій державного управління земельними ресурсами, що відображено на рис. 1.1.

Управління земельними ресурсами спрямоване на забезпечення їх раціонального використання для задоволення продовольчих потреб, формування просторової основи для проживання населення та розміщення об'єктів нерухомості, а також збереження природних компонентів довкілля. Для реалізації цих завдань застосовується комплекс інструментів, зокрема планування забудови територій, рекультивація порушених земель, система

земельного оподаткування та механізми управління територіальним розвитком.

Рис. 1.1. Функціональні складові управління земельними ресурсами в процесі просторового планування

Джерело: складено автором на підставі [7].

У сучасних умовах особливої актуальності набуває концепція сталого управління землею, яка передбачає узгодження економічних, соціальних і екологічних інтересів у довгостроковій перспективі. Такий підхід визначає напрями розвитку різних видів діяльності, включаючи сільське й лісове господарство, водокористування, урбанізацію, будівництво та управління майновими комплексами.

Розгляд просторового планування як складової управління земельними ресурсами ґрунтується на його здатності забезпечувати суспільно доцільний розподіл і використання земель. Ринкові механізми самі по собі не гарантують справедливого та збалансованого освоєння ресурсів, тому прийняття рішень у сфері землекористування потребує комплексного обґрунтування з урахуванням інтересів як сучасного населення, так і майбутніх поколінь.

1.2. Зарубіжний досвід формування та реалізації просторової політики землекористування

У багатьох державах світу підходи до просторового планування історично формувалися на основі теоретичних моделей, інтересів і практик,

запозичених або адаптованих з європейських країн чи Північної Америки. Такі підходи передбачають чіткий територіальний поділ земель відповідно до їх функціонального призначення, зокрема для житлової забудови, промислової діяльності, рекреаційних потреб та інших видів використання. Основною метою подібного зонування є впорядкування просторової структури територій і забезпечення раціонального використання земельних ресурсів з орієнтацією на довгострокові цілі розвитку [12].

Становлення сучасної концепції просторового планування тісно пов'язане з еволюцією підходів до територіального розвитку в країнах Європейського Союзу. Наприкінці XX століття в межах ЄС відбулося переосмислення стратегій просторового розвитку, що супроводжувалося активними дискусіями щодо спільних механізмів прийняття рішень, спрямованих на забезпечення сталого використання земель. Уже в 1980-х роках Європейська Комісія акцентувала увагу на проблемах урбанізаційних процесів і необхідності регулювання розвитку міст, започаткувавши підготовку програмних документів «Європа 2000» та «Європа 2000+», які стали підґрунтям для подальших наукових і прикладних досліджень у сфері просторового планування [17].

На початку 2000-х років за ініціативи Німеччини, Нідерландів і Франції було підготовлено проєкт документа «Європейська перспектива просторового розвитку». Попри те, що він не набув офіційного статусу, зазначений документ відіграв важливу роль у формуванні спільного бачення стратегічних орієнтирів національної, галузевої та регіональної політики країн Європейського Союзу. Його переклад усіма мовами ЄС сприяв використанню документа як методичного орієнтира у сфері просторового планування [12].

У 2000 році було також розроблено документ «Керівні принципи сталого просторового розвитку європейського континенту», в якому окреслено комплекс заходів, спрямованих на поєднання соціально-економічного розвитку територій із раціональним використанням природних ресурсів та охороною довкілля [21].

Подальшим кроком стало створення у 2002 році Європейської мережі спостереження за просторовим плануванням, діяльність якої була спрямована на формування порівняльної системи даних і показників для країн ЄС. Запровадження цієї інформаційної платформи забезпечило аналітичну основу для оцінювання впливу просторової політики та проведення системного аналізу територіального розвитку на європейському, національному й регіональному рівнях [12].

Однією з ключових ініціатив Європейського Союзу у сфері просторового планування стала «Територіальна програма ЄС 2020» [7], розроблена в межах реалізації стратегії «Європа 2020», орієнтованої на розумне та інклюзивне зростання. Її основною метою було досягнення територіальної згуртованості, що передбачає гармонійний і сталий розвиток територій, а також створення рівних можливостей для населення й бізнесу щодо використання наявного просторового потенціалу. Реалізація цього підходу базується на принципах солідарності та міжрегіональної взаємодії, спрямованих на зменшення соціально-економічних диспропорцій між більш розвиненими та відсталими територіями ЄС.

У результаті впровадження зазначених ініціатив просторове планування в країнах Європейського Союзу набуло ролі інтегрованого інструменту, що поєднує економічну, екологічну, соціальну та культурну політику з механізмами регіонального управління. У Європейській хартії регіонального (просторового) планування, відомій як Торремоліноська хартія, просторове планування визначається як міждисциплінарний підхід, спрямований на забезпечення збалансованого регіонального розвитку та раціональну організацію простору [21]. Аналогічні положення містяться й у доповідях ООН, де наголошується на необхідності поєднання територіального розвитку з охороною довкілля та досягненням соціально-культурних цілей [13]. Реалізація таких підходів передбачає узгодження стратегій і планів розвитку на міжрегіональному та міжмуніципальному рівнях із політикою у сфері

промисловості, сільського господарства, транспорту та охорони навколишнього середовища.

У системі просторового планування виокремлюють вертикальну та горизонтальну координацію, що забезпечує узгодження управлінських рішень між різними рівнями влади, а також взаємодію державних, недержавних інституцій і населення [17]. При цьому поняття «простір» і «територія» є взаємопов'язаними, проте різними за змістом: простір має узагальнений і абстрактний характер, тоді як територія визначається конкретними межами, що дозволяє розглядати територіальне планування як складову просторового планування [12].

Сучасне просторове планування виходить за межі суходолу та охоплює морські акваторії й підземні простори, а в перспективі може поширюватися й на використання повітряного простору [14]. Водночас простір трактується не лише як елемент містобудування, а як багатовимірна категорія, що включає природні, економічні, соціальні, правові та геополітичні аспекти, тоді як територія розглядається як частина земної поверхні з визначеними межами, яка виступає об'єктом конкретної господарської діяльності.

Принципи сталого просторового розвитку є уніфікованими та застосовуються в усіх країнах Європейського Союзу. Базовим серед них є принцип територіальної згуртованості, який спрямований на зменшення диспропорцій у розвитку регіонів і підвищення їх конкурентних переваг. Важливу роль також відіграє принцип взаємозв'язку міських і сільських територій, що ґрунтується на функціональній ролі міст як центрів розвитку. Окреме значення надається забезпеченню транспортної доступності та рівного доступу до інформації і знань.

Інші принципи орієнтовані на мінімізацію негативного впливу на довкілля, збереження та раціональне використання природних ресурсів, підтримку культурної спадщини як чинника територіального розвитку, безпечний розвиток енергетики та стимулювання сталого туризму [15].

Інституції Європейського Союзу здатні впливати на напрями просторового планування та регіональної політики в державах-членах. Водночас зазначені сфери залишаються значною мірою національно зумовленими, оскільки формуються під впливом місцевих культурних особливостей, традицій, правових норм і систем управління [25]. Саме це пояснює відмінності у результатах реалізації регіональної політики та практиках просторового планування в окремих країнах. У підсумку поряд із національними моделями просторового планування функціонує спільний європейський підхід, що доповнює та координує їх розвиток.

У міжнародних дослідженнях порівняльного просторового планування застосовується класифікація країн, що ґрунтується на спільності підходів і ступені їх зближення в умовах європеїзації. Така типологія докладно представлена у Компендіумі Європейського Союзу щодо систем і політики просторового планування [21]. В її основу покладено аналіз національних правових механізмів на різних рівнях управління, зміст регіональної політики, особливості розподілу повноважень між державними та місцевими органами влади, роль приватного сектору в економіці, а також значення просторового планування у суспільному розвитку.

Зазначений документ виокремлює чотири базові традиції систем регіонального розвитку, що відображають різні підходи до просторового планування: урбаністичну модель, систему управління землекористуванням, регіонально орієнтоване економічне планування та комплексний інтегрований підхід. Узагальнену характеристику цих традицій подано на рис. 1.2.

Наявність подібних проблем у розвитку різних територій зумовлює необхідність пошуку ефективних міжнародних підходів і поширення успішних практик. Хоча значна кількість таких рішень уже напрацьована, їх практичне впровадження залишається обмеженим. У зв'язку з цим Європейський Союз надає підтримку державам-членам і органам місцевого самоврядування шляхом популяризації кращих європейських практик, стимулювання обміну досвідом та розвитку міжтериторіальної співпраці.

Забезпечення доступу місцевих органів влади до перевірених рішень створює умови для їх адаптації до конкретних територіальних особливостей і підвищує ефективність управлінських рішень.

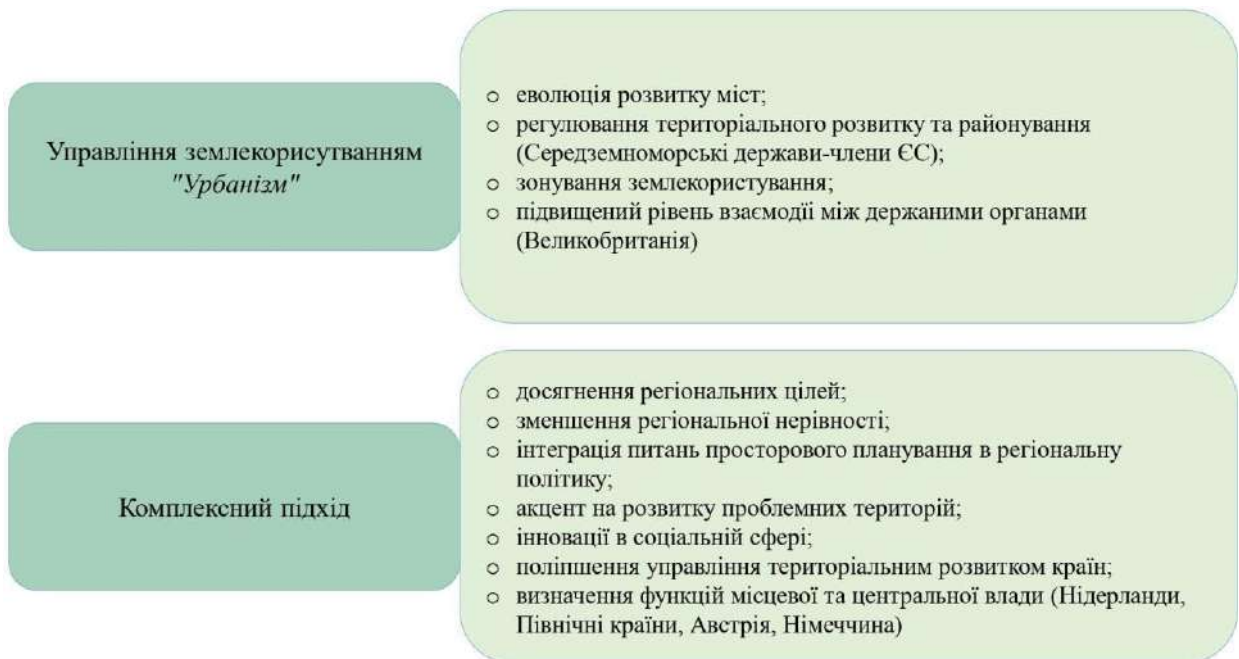

Рис. 1.2. Основні традиції управління регіональним розвитком у країнах-членах ЄС

Джерело: складено автором на підставі [12].

У країнах Європейського Союзу просторове управління ґрунтується на комплексному аналізі екологічних, економічних, технологічних і соціальних чинників. Залучення широкого кола учасників — представників різних професійних сфер і соціальних груп — до підготовки та оцінювання документів просторового планування підвищує обґрунтованість управлінських рішень і сприяє успішній реалізації запланованих заходів [28].

У міжнародній практиці ефективною вважається система просторового планування, сформована за участю органів місцевої влади, фахівців профільних галузей, незалежних експертів, представників бізнесу та громадськості. Залучення мешканців територій і заінтересованих сторін можливе на всіх етапах підготовки стратегій і планових документів, що підвищує якість управлінських рішень та рівень їх суспільного сприйняття.

Водночас у зарубіжних країнах відсутнє уніфіковане трактування поняття «землекористування» як базового елемента раціонального

використання й охорони земель. Натомість механізм сталого землекористування реалізується через систему землевпорядного планування адміністративно-територіальних утворень (Land Use Planning) [15]. Ключовим інструментом такого підходу є функціональне зонування територій, у межах якого землі поділяються за видами використання, зокрема на сільськогосподарські, забудовані, лісові, рекреаційні та інші зони. Розроблені плани оприлюднюються для громадського обговорення і після погодження набувають рекомендаційного або обов'язкового характеру [15].

Окрім цього, в окремих державах застосовується зонування територій (Land Zoning), що здійснюється на основі спеціальних нормативно-правових актів та передбачає встановлення чітких вимог і обмежень для кожної функціональної зони з метою забезпечення сталого використання земель. Важливу роль у цьому процесі відіграють державні програми та інструменти управління земельними ресурсами (Land Management), особливо у сфері використання сільськогосподарських земель. У провідних європейських країнах землевпорядні заходи традиційно базувалися на детальних топографічних зйомках і планах територій; зокрема, у Франції такі роботи стали основою для вдосконалення системи земельного кадастру [12].

Досвід провідних країн світу свідчить, що земельна політика спрямована на формування системи планування та організації сталого землекористування з метою підтримки аграрного виробництва, стимулювання економічного розвитку та забезпечення соціальної збалансованості сільських територій. В Україні, натомість, механізми землевпорядного забезпечення сталого використання сільськогосподарських земель залишаються недостатньо розвиненими, а внутрішньогосподарському землеустрою приділяється обмежена увага [12].

Водночас у зарубіжних державах роль землевпорядних заходів у системі управління земельними ресурсами постійно зростає. Планування землекористування там здійснюється на основі чітко визначених етапів і процедур, узагальнену послідовність яких подано на рис. 1.3.

Рис. 1.3. Основні напрями землевпорядного планування та управління землекористуванням у зарубіжних країнах

Джерело: складено автором на підставі [17].

На сучасному етапі в Україні триває реформа децентралізації та оновлення територіальної організації влади, що ґрунтується на принципах сталого розвитку територій. Реалізація цього підходу передбачає перегляд базових механізмів управління суспільними процесами та створює умови для подолання соціально-економічних і суспільно-політичних викликів розвитку держави. Надання ширших повноважень органам місцевого самоврядування відкриває нові можливості для самостійного розвитку громад і регіонів. У зв'язку з цим питання планування регіонального розвитку набувають особливої ваги в умовах реалізації реформи децентралізації.

Ефективне територіальне планування виступає важливим чинником підвищення конкурентних переваг регіонів і практичним інструментом

управління їх розвитком. Застосування стратегічного підходу забезпечує узгоджений соціально-економічний поступ територій, сприяє раціональному використанню обмежених ресурсів та створює умови для конструктивної взаємодії органів влади з громадськістю.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1. Інституційні механізми реалізації концепції сталого регіонального розвитку

Упродовж останніх чотирьох десятиліть у світі посилилося усвідомлення масштабів глобальних викликів, пов'язаних із деградацією довкілля, зокрема виснаженням озонового шару, скороченням лісових і водно-болотних екосистем, зникненням біологічних видів, а також зростанням концентрації вуглекислого газу та інших парникових газів, що зумовлюють кліматичні зміни. Незважаючи на певні позитивні результати природоохоронної діяльності, досягнуті в останні десятиліття, зазначені проблеми залишаються системними та загострюються під впливом демографічних процесів, зокрема постійного зростання чисельності населення планети [22].

Під тиском екологічних загроз наукова спільнота та політичні інституції активізували пошук моделей розвитку, здатних поєднати економічний поступ із збереженням природних систем. У центрі таких досліджень перебувають питання запобігання незворотним порушенням функціонування планетарних екосистем, а також досягнення балансу між господарською діяльністю та екологічною безпекою. У цьому контексті сформувалася концепція розвитку, орієнтованого на екологічну доцільність і довгострокову стійкість [22].

Поняття сталого розвитку поєднує економічні та екологічні цілі шляхом застосування ресурсоефективних і екологічно безпечних підходів у сфері енергоспоживання, аграрного виробництва, управління природними ресурсами та промисловості [21]. Хоча запропоновані інструменти мають значний потенціал, їх практичне впровадження залишається обмеженим. Водночас сучасні глобальні економічні тенденції дедалі частіше орієнтуються на стримування надмірного зростання матеріального споживання та

чисельності населення, що посилює актуальність проблеми сталості економічної діяльності в довгостроковій перспективі.

Сталий розвиток традиційно розглядається як багатовимірна категорія, що охоплює економічний, екологічний і соціальний компоненти. Саме поняття «стійкості» набуло широкого застосування як універсальна відповідь на низку глобальних, регіональних і локальних викликів сучасного суспільства. Класичне визначення сталого розвитку було запропоноване Всесвітньою комісією ООН з навколишнього середовища та розвитку у 1987 році, відповідно до якого сталий розвиток трактується як такий, що задовольняє потреби нинішнього покоління без загрози для можливостей майбутніх поколінь забезпечувати власні потреби [22].

Концепція сталого розвитку ґрунтується на взаємопов'язаному поєднанні економічної, соціальної та екологічної складових. Регіональний розвиток у цьому контексті розглядається як комплексний процес поступу територіальних громад, спрямований на досягнення належного рівня життєзабезпечення населення та підвищення якості життя шляхом узгодженого розвитку соціальної сфери, економіки й природного середовища. Оптимальне поєднання зазначених компонентів виступає ключовою умовою довгострокової стабільності регіонів.

У сучасних умовах регіональний розвиток України характеризується високим рівнем нестабільності та багатоаспектними кризовими явищами, що зумовлює необхідність перегляду традиційних підходів до економічного зростання та оцінки їх наслідків для майбутніх поколінь. Це актуалізує потребу переходу до нової моделі розвитку, орієнтованої на збереження ресурсного потенціалу та соціальну збалансованість [26].

Інтеграція економічних, екологічних і соціальних аспектів сталого розвитку на регіональному рівні передбачає впровадження узгоджених управлінських рішень у різних сферах діяльності. Такий підхід створює передумови для економічного зростання та досягнення соціальних цілей без перевищення екологічних обмежень, зокрема щодо використання земельних

ресурсів. Реалізація сталого розвитку потребує системи цілеспрямованих заходів і практичних дій, що відповідають загальній концепції збалансованого розвитку територій [22].

Три групи проблем, розглянуті вище, умовно представлені у вигляді вершин трикутника (рис. 2.1), що відображає необхідність одночасного врахування їх значущості та взаємного впливу. Досягнення стійкості вимагає пошуку збалансованих рішень, які не надають переваги жодній із складових, а забезпечують їх узгоджений розвиток. Такий підхід формує цілісну систему структурування елементів сталості та дозволяє враховувати соціальні й політичні чинники, які залишалися поза увагою традиційних моделей аналізу.

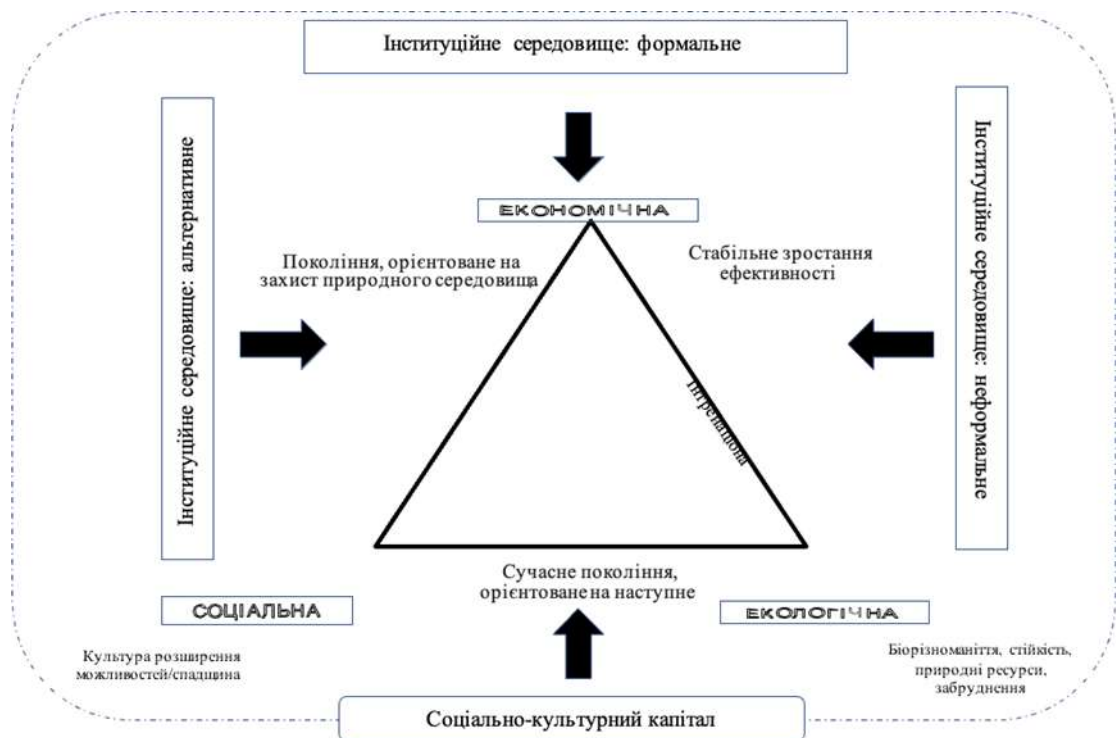

Рис. 2.1. Інтегрована модель взаємодії економічного, соціального та екологічного вимірів сталого розвитку

Джерело: складено на підставі даних [21].

Так звана модель «трикутника Далі», представлена на рис. 2.2, ілюструє взаємодію трьох базових складових із формуванням зони стійкості, що відображає їх тісну взаємозалежність [21]. У межах економічної теорії поєднання екологічного, економічного та соціального вимірів трактується як

концепція «потрійної нижньої лінії», яка орієнтована на одночасне досягнення економічної результативності, покращення стану довкілля та підвищення якості життя населення.

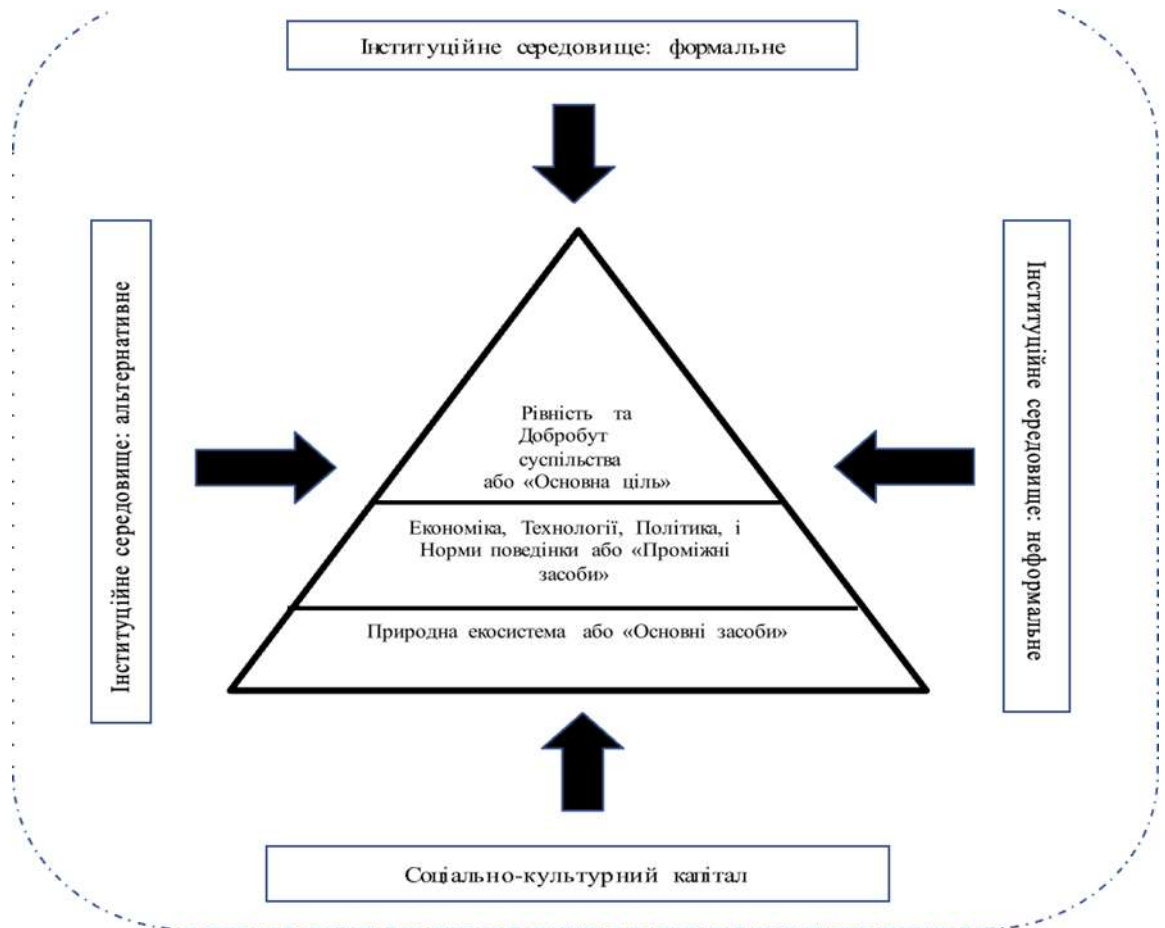

Рис. 2.2. Інтегрована модель сталого розвитку на основі трикомпонентної взаємодії («трикутник Далі»)

Джерело: складено на підставі даних [11].

Стійкість регіону розглядається як безперервний процес підвищення рівня та якості життя населення в умовах обмежених можливостей глобального природного середовища. Зазначений підхід орієнтований на впровадження довгострокових, відповідальних рішень, що передбачають усвідомлення тісного взаємозв'язку між економічною діяльністю, соціальними процесами та станом довкілля, дотримання меж екологічної спроможності територій, а також справедливий розподіл ресурсів і можливостей між нинішніми та майбутніми поколіннями [22].

Концептуально стійкість часто подається у вигляді цілісної системи, де економічні процеси функціонують у межах суспільства, а суспільство, своєю чергою, є складовою природного середовища. Для оцінювання дотримання цих взаємозв'язків застосовуються відповідні індикатори сталого розвитку. На сучасному етапі поняття стійкості набуло міждисциплінарного характеру та активно використовується як методологічна основа під час розроблення стратегій територіального планування і регіонального розвитку [22].

У наукових дослідженнях виокремлюють низку ключових характеристик стійкості. По-перше, вона передбачає комплексний підхід до вирішення соціальних, екологічних та економічних проблем. По-друге, реалізація принципів сталого розвитку потребує врахування різноманітних інтересів і потреб у межах регіону, що зумовлює необхідність залучення значного обсягу знань і аналітичних інструментів. По-третє, ефективне впровадження стійких підходів на регіональному рівні можливе лише за умов координації дій та співпраці між усіма зацікавленими сторонами для спільного розв'язання локальних проблем [22].

ідсутність цілісного підходу до формування та впровадження політики регіонального розвитку на загальнодержавному рівні, зокрема недостатня узгодженість між галузевими інтересами та потребами конкретних територій, призвела до фрагментарності дій суб'єктів регіонального управління. Наслідком цього є нераціональне використання обмежених фінансових ресурсів і зниження загальної результативності регіональних програм. За таких умов ключового значення набуває виявлення та реалізація конкурентних переваг регіону, спрямованих на комплексний розвиток території, скорочення внутрішньорегіональних диспропорцій і нарощування соціального капіталу.

Важливим напрямом регіональної політики є просторово орієнтовані заходи, спрямовані на підтримку центрів економічного зростання, підвищення доступності соціальної та економічної інфраструктури периферійних територій і зменшення загального соціально-економічного розриву. У цьому контексті регіональна стійкість розглядається як здатність території у

довгостроковій перспективі підтримувати належний рівень і якість життя населення [23].

З позицій економічного розвитку сталий розвиток регіону передбачає використання наявного природно-ресурсного потенціалу без перевищення екологічної спроможності території. У наукових підходах виділяють продуктову та процесну орієнтації сталого розвитку: перша зосереджується на забезпеченні потреб населення і бізнесу, друга — на формуванні та реалізації стратегій розвитку. Поєднання цих підходів є одним із ключових викликів для регіонального управління, оскільки прийняття рішень має враховувати не лише внутрішні ресурси регіону, а й вплив зовнішніх чинників, зокрема технологічні зміни та рівень конкурентоспроможності. Забезпечення стійкості регіону досягається шляхом інтеграції економічної, екологічної, соціально-інституційної та етичної складових у межах довгострокових стратегій і програм розвитку [22].

Показники, що використовуються для підтримки управлінських рішень, виконують не лише аналітичну, а й інформаційно-комунікаційну функцію. Вони дають змогу інформувати суспільство про наявні зміни, акцентувати увагу на потенційних ризиках і слугують підґрунтям для вибору напрямів коригування соціально-економічної та екологічної політики. За відсутності додаткових прогностичних даних саме динаміка минулого розвитку часто розглядається як базова основа для оцінки майбутніх тенденцій [22].

Історичні тренди можуть виступати орієнтирами для прогнозування змін в економічній, екологічній і соціальній сферах. Так, відповідний показник здатний відобразити поточний рівень використання природного ресурсу та вказати на ймовірний період його вичерпання за умови збереження наявних темпів споживання. Подібна ситуація свідчить про нестійкий характер розвитку, оскільки майбутній стан формується шляхом прямого перенесення минулих тенденцій. Формування системи показників зазвичай здійснюється на основі узагальненої аналітичної моделі «тиск – стан – вплив – реагування»,

що дозволяє комплексно оцінювати взаємодію між діяльністю людини та станом довкілля [22].

Показники впливу відображають наслідки змін у стані довкілля для суб'єктів, які безпосередньо або опосередковано користуються екосистемними благами. До таких суб'єктів належать не лише виробники та споживачі, а й біологічні компоненти природи — рослинний і тваринний світ. Ці індикатори характеризують вплив екологічних змін на здоров'я населення, рівень витрат на очищення забруднень, а також продуктивність аграрного виробництва [22].

Окрему групу становлять узагальнені показники добробуту, що формуються на основі статистичних рядів і комплексних індексів. До них належать темпи економічного зростання, валовий внутрішній продукт, індекс людського розвитку, який, окрім економічної складової, враховує тривалість життя та освітній рівень населення. Такі показники дозволяють оцінити якість життя в контексті сталого розвитку [27].

Показники реагування характеризують управлінську відповідь органів державної влади та місцевого самоврядування на виявлені проблеми. Вони відображають рівень готовності до впровадження принципів сталого розвитку через конкретні політичні рішення, програмні заходи, інструменти регулювання, а також систему контролю та оцінювання результатів реалізованої політики.

2.2. Система показників оцінювання екологічно-економічних вимірів сталого розвитку Полтавської області

Полтавська область розташована у центральній та північно-східній частинах України й займає переважну частину лівобережжя Дніпра в межах Придніпровської низовини. Лише незначна ділянка території області, площею близько 150 км², знаходиться на правобережжі Дніпра та належить до Придніпровської височини. Таке географічне положення зумовлює специфічні

природно-ресурсні, екологічні та господарські особливості регіону, що безпосередньо впливають на формування напрямів сталого розвитку.

Особливістю Полтавської області є значна кількість суміжних адміністративно-територіальних одиниць: вона межує з сімома областями України. На півночі область контактує з Чернігівською та Сумською областями, на сході — з Харківською, на півдні — з Дніпропетровською та Кіровоградською, а на заході — з Київською і Черкаською областями. Загальна довжина адміністративних меж становить близько 1100 км, при цьому частина кордонів проходить по акваторіях Кременчуцького та Кам'янського водосховищ, що додатково підсилює водогосподарське та екологічне значення регіону [17].

Площа Полтавської області складає 28 750,68 км², що забезпечує їй шосте місце серед областей України та близько 4,8 % загальної території держави. За своїми розмірами область перевищує території окремих європейських країн, зокрема Ізраїлю та Словенії. Протяжність області з півночі на південь становить понад 213 км, а із заходу на схід — близько 245 км, що зумовлює просторову різноманітність природних умов і типів землекористування [17].

Зазначені територіальні, природні та просторові особливості Полтавської області формують об'єктивні передумови для застосування системного підходу до оцінювання екологічно-економічних вимірів сталого розвитку. Саме тому обґрунтування та використання системи показників, що відображають стан, динаміку та взаємозв'язок економічних і екологічних процесів, є необхідною умовою для аналізу ефективності землекористування в межах територіальних громад області.

Стратегія регіонального розвитку Полтавської області була сформована відповідно до Закону України «Про засади державної регіональної політики», з урахуванням Цілей сталого розвитку ООН, положень Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки, а також результатів реалізації попередньої Стратегії розвитку області до 2020 року. Підготовка оновленого

стратегічного документа була зумовлена завершенням дії попередньої стратегії та появою нових соціально-економічних і безпекових викликів, що впливають на розвиток регіону та якість життя населення [19].

Розробка Стратегії здійснювалася на основі національного законодавства із застосуванням європейських підходів до стратегічного планування за участю спеціально створеної робочої групи. Процес відбувався у форматі експертних обговорень і семінарів за підтримки міжнародних програм технічної допомоги, зокрема U-LEAD з Європою, PROMIC, GIZ, а також за участю експертів проєкту USAID «ГОВЕРЛА» під час актуалізації документа у 2023 році [32].

Ключовим акцентом під час формування Стратегії стало впровадження підходу смарт-спеціалізації як інструменту забезпечення сталого розвитку області, активізації інноваційної діяльності та підвищення інвестиційної привабливості Полтавського регіону.

Під час підготовки Стратегії регіонального розвитку Полтавської області на 2021–2027 роки вперше для документів такого рівня було здійснено стратегічну екологічну оцінку. Вона передбачала аналіз можливого впливу реалізації Стратегії на стан довкілля та здоров'я населення, розгляд альтернативних варіантів розвитку, а також визначення заходів, спрямованих на запобігання, мінімізацію та пом'якшення потенційних негативних екологічних наслідків.

За інформацією Головного управління Держгеокадастру у Полтавській області, землі сільськогосподарського призначення займають близько 75,3 % території регіону, що перевищує середній показник по Україні на 6,6 %. Лісові насадження становлять близько 10 % площі області, що є значно нижчим за загальнодержавний рівень (17,7 %), тоді як землі під забудовою охоплюють 6,1 %, що майже відповідає середньому показнику по країні [32].

Така структура землекористування сформувалася в межах колишніх адміністративних районів області, зокрема Пирятинського, Лубенського, Миргородського, Полтавського, Глобинського, Кобеляцького, Карлівського та

інших, і визначає аграрну спрямованість регіону та підвищене навантаження на земельні ресурси.

Обсяги рекультивації земель у Полтавській області залишаються нижчими за масштаби їх щорічного порушення. За даними Головного управління Держгеокадастру у Полтавській області, станом на 01.01.2025 року площа порушених земель становила 0,045 тис. га, тоді як рекультивовані землі охоплювали лише 0,023 тис. га, що свідчить про недостатні темпи відновлення земельних ресурсів [32].

Сформована структура землекористування, зокрема співвідношення між орними землями, природними кормовими угіддями та лісовими насадженнями, негативно позначається на екологічній стійкості агроландшафтів області. У 2023 році площа порушених земель зросла до 0,045 тис. га порівняно з 0,007 тис. га у 2022 році, при цьому площі відпрацьованих земель збільшилися з 0,015 до 0,230 тис. га.

Водночас обсяги рекультивації зростали повільніше і у 2023 році становили 0,023 тис. га проти 0,015 тис. га у попередньому році, що підтверджує наявність дисбалансу між процесами порушення та відновлення земель і потребу у посиленні природоохоронних заходів у системі землекористування регіону [32].

Структурні особливості землекористування Полтавської області, зокрема переважання сільськогосподарських угідь та відносно низька частка лісових насаджень, підтверджуються офіційними статистичними даними. Детальний розподіл земельного фонду області за основними категоріями станом на 2018–2020 роки наведено в табл. 2.1., що дозволяє простежити динаміку змін та оцінити рівень антропогенного навантаження на земельні ресурси регіону.

Ключовими елементами екомережі Полтавської області є території та об'єкти природно-заповідного фонду, у межах яких збережені найбільш цінні природні комплекси та екосистеми. Станом на 01.01.2023 року природно-

заповідний фонд області включав 396 територій і об’єктів загальною площею 142,8 тис. га, що становить близько 5,0 % території області.

Таблиця 2.1.

Структура земельного фонду Полтавської області за основними категоріями землекористування

Станом на	Усього земель	в тому числі								
		сільськогосподарські угіддя		ліси та інші лісовкриті площі		забудовані землі		землі під водою	відкриті заболочені землі	інші землі
		площа	%	площа	%	площа	%			
01.01.2023	2875,0	2164,2	75,3	287,2	10,0	176,4	6,1	148,4	85,9	12,8
01.01.2024	2875,0	2167,1	75,4	276,7	9,6	202,2	7,0	141,9	75,2	11,9
01.01.2025	2875,0	2174,8	75,6	280,2	9,7	182,6	6,4	146,9	77,5	13,0

Джерело: складено на основі [9].

Із загальної кількості об’єктів ПЗФ 30 мають загальнодержавне значення, зокрема національні природні парки, заказники, ботанічні та дендрологічні об’єкти. Решта територій належать до об’єктів місцевого значення, серед яких переважають заказники різних типів, пам’ятки природи та заповідні урочища. Динаміка площі заповідних земель та їх частка в загальній площі області у порівнянні з іншими регіонами України наведені в табл. 2.2.

Стан навколишнього природного середовища в Полтавській області загалом оцінюється як відносно стабільний і порівняно сприятливий у контексті міжрегіональних зіставлень. Водночас одна з ключових екологічних проблем регіону пов’язана з утворенням та поводженням з відходами, що безпосередньо впливає на досягнення цілей сталого розвитку [32].

Аналіз обсягів утворення відходів свідчить про суттєве скорочення їх кількості у 2025 році. Зокрема, у зазначеному році було утворено 2721,689 тис. тонн відходів, що майже на 40 % менше порівняно з 2024 роком. Динаміка утворення відходів від економічної діяльності підприємств, організацій та домогосподарств у Полтавській області за 2018–2025 роки представлена в табл. 2.3.

Таблиця 2.2.

Площа та питома вага земель природно-заповідного фонду у
Полтавській області та суміжних регіонах

Регіон	Загальна площа земель, тис. га	Площа ПЗФ, тис. га (2015)	2023	2024	2025	Частка ПЗФ у загальній площі, %
Україна	60354,9	1769,1	1997,4	1997,4	2074,6	3,4
Полтавська область	2875,0	22,8	22,8	22,8	22,8	0,8
Дніпропетровська	3192,3	3,8	3,8	3,8	3,8	0,1
Київська	2812,1	17,2	244,2	244,2	244,2	8,7
Кіровоградська	2458,8	–	–	–	–	–
Сумська	2383,2	40,4	40,4	40,4	40,4	1,7
Харківська	3141,8	22,7	22,7	22,7	22,7	0,7
Черкаська	2091,6	19,9	19,9	19,9	19,9	1,0
Чернігівська	3190,3	42,0	42,0	42,0	42,0	1,3
Львівська	2183,1	60,4	60,4	60,4	81,7	3,7
Одеська	3331,4	100,7	100,7	100,7	100,7	3,0

Джерело: складено на основі [9].

Таблиця 2.3.

Динаміка утворення відходів від економічної діяльності у Полтавській області за 2018–2024 роки

Рік	Обсяг утворених відходів, тис. тонн
2018	5013,7
2019	4431,7
2020	5421,2
2021	4110,9
2022	4891,3
2023	4541,8
2024	2721,7

Джерело: складено на основі [9].

Аналіз структури утворених відходів свідчить, що переважна їх частка в Полтавській області належить до IV класу небезпеки. У 2024 році обсяг таких відходів становив 2693,145 тис. тонн, що складає близько 98,9 % від загального обсягу утворених відходів. Для порівняння, у 2023 році цей показник становив 4461,764 тис. тонн, у 2022 році – 4790,465 тис. тонн, а у 2021 році – 4035,505 тис. тонн.

Динаміка утворення відходів IV класу небезпеки у Полтавській області впродовж 2018–2024 років представлена в табл. 2.4., що дозволяє оцінити тенденції зміни обсягів малонебезпечних відходів у структурі загального техногенного навантаження на довкілля регіону [37].

Таблиця 2.4.

Динаміка утворення відходів IV класу небезпеки у Полтавській області за 2018–2024 роки

Рік	Обсяг відходів IV класу небезпеки, тис. тонн
2018	4935,0
2019	4379,2
2020	5369,8
2021	4035,5
2022	4790,5
2023	4461,8
2024	2693,1

Джерело: складено на основі [9].

Сталий розвиток регіону передбачає комплексне врахування економічних, екологічних та соціальних аспектів, оцінювання яких здійснюється за допомогою системи показників. Водночас кожен регіон є складною динамічною системою, що характеризується специфічною ресурсною базою, територіальними особливостями, а також різними потребами, очікуваннями й можливостями територіальних громад. За таких умов формування універсального переліку показників сталого розвитку є методологічно складним завданням.

Безперечно, усі складові сталого розвитку є взаємопов'язаними та рівнозначно важливими. Проте на сучасному етапі регіонального розвитку доцільно зосередити особливу увагу на екологічній та економічній складових, що зумовлено зростанням антропогенного навантаження на довкілля та необхідністю підвищення ефективності використання природних ресурсів. У зв'язку з цим обґрунтованим є формування системи індикаторів еколого-економічного розвитку регіону [37].

При розробці пропозицій щодо вибору відповідних індикаторів максимально використовувалися можливості офіційної статистичної

інформації регіону, а також чинні методики їх розрахунку, що застосовуються на державному рівні, що забезпечує порівнюваність отриманих результатів та практичну придатність проведеного аналізу.

Особливої актуальності на сучасному етапі набуває питання кількісної оцінки рівня сталого розвитку регіонів. Водночас не всі існуючі методики можуть бути повноцінно застосовані на практиці через обмеженість офіційної статистичної інформації та відсутність єдиного уніфікованого підходу до оцінювання. Це ускладнює аналіз як загальнонаціональних, так і регіональних тенденцій сталого розвитку [37].

З метою перетворення Цілей сталого розвитку на дієві інструменти стратегічного планування як на національному, так і на регіональному рівнях, виникає необхідність формування релевантного інструментарію їх оцінювання. У дослідженні як приклад розрахунку інтегрального показника екологічної складової сталого розвитку регіону використано Полтавську область.

Інтегральний екологічний показник сформовано на основі системи часткових індексів, що відображають ключові компоненти природного середовища регіону [37], а саме:

- індексу якості атмосферного повітря I_{air} ,
- індексу стану земельних ресурсів I_{lan} ,
- індексу стану водних ресурсів I_{wat} .

Вибір зазначених індексів зумовлений їх визначальною роллю у формуванні екологічної безпеки регіону, впливом на якість життя населення та можливістю їх розрахунку на основі доступних офіційних статистичних даних [21].

В екологічній складовій сталого розвитку провідне місце належить земельним ресурсам. Збереження та відновлення земель мають ключове значення для протидії кліматичним змінам, підтримання біорізноманіття та забезпечення стабільного функціонування екосистемних послуг, що у сукупності сприяє соціально-економічному добробуту територій. Рационально

використані та екологічно стійкі землі водночас виступають важливим чинником економічного зростання і базою для забезпечення засобів існування населення багатьох регіонів України [37].

З огляду на це до складу інтегрального показника екологічної складової регіонального сталого розвитку включено індекс стану земельних ресурсів (I_{lan}). Полтавська область характеризується значним земельно-ресурсним потенціалом: загальна площа земельного фонду становить 2875,1 тис. га. Частка сільськогосподарських угідь у структурі землекористування області сягає 75,3 %, рівень розораності – 61,7 %, тоді як лісистість становить близько 9,95 %.

За останнє десятиліття спостерігається незначне скорочення сільськогосподарської освоєності території області (на 0,5 %), водночас рівень розораності земель демонструє тенденцію до зростання (приблизно на 0,3 %), що посилює антропогенне навантаження на ґрунтовий покрив. Полтавська область належить до регіонів із високим рівнем забезпеченості родючими ґрунтами: орні землі майже на 90 % представлені чорноземами та їх різновидами, які налічують близько 18 типів. Найпоширенішими серед них є чорноземи глибокі та звичайні на лесових породах, чорноземи солонцюваті, опідзолені, реградовані та супіщані [22].

Результати оцінювання якісного стану ґрунтового покриву свідчать, що на сучасному етапі територія Полтавської області належить до умовно чистих регіонів України. Водночас, попри значну частку чорноземів із високим вмістом гумусу, в області поширені деградаційні процеси, насамперед водна та вітрова ерозія. Частка еродованих земель становить близько 26,1 % загальної площі області, змитими є ґрунти на 27,4 %, а засолені ґрунти займають приблизно 7,2 % території.

Основними чинниками розвитку деградаційних процесів є інтенсивне сільськогосподарське використання земель, зокрема розорювання схилів, недотримання науково обґрунтованих сівозмін, порушення норм внесення

мінеральних і органічних добрив, а також недостатній розвиток протиерозійних заходів та інженерних споруд [15].

Стан атмосферного повітря Полтавської області залишається однією з актуальних регіональних екологічних проблем. Рівень забруднення повітряного середовища формується переважно за рахунок викидів забруднюючих речовин від стаціонарних і пересувних джерел. З огляду на це для оцінювання динаміки екологічної складової сталого розвитку регіону до складу інтегрального показника включено індекс якості атмосферного повітря (I_{air}).

У гідрогеологічному аспекті Полтавська область належить до Дніпровського артезіанського басейну та розташована в межах центральної і південно-східної частин Донецько-Дніпровської западини. Аналіз стану водних ресурсів свідчить про наявність тривалих негативних процесів на водних об'єктах області, зокрема річках, водосховищах, озерах і ставках. Значна частина водотоків зазнала замулення, заростання болотяною рослинністю та втратила природну дренажну функцію, що призводить до заболочення й підтоплення заплавлених земель та обмежує їх сільськогосподарське використання [37].

У зв'язку з цим важливою характеристикою екологічної складової сталого розвитку регіону є індекс стану водних ресурсів (I_{wat}), який відображає рівень антропогенного навантаження на водне середовище та ефективність його використання й охорони [21].

Усі показники, що формують складові наведених вище індексів, мають різну розмірність та відрізняються за змістовним навантаженням і способом інтерпретації. У зв'язку з цим виникає необхідність приведення їх до єдиної нормалізованої шкали, за якої як окремі індикатори, так і узагальнені індекси набувають значень у межах від 0 до 1. За такої шкали значення, що наближаються до 0, характеризують несприятливий стан відповідного показника, тоді як значення, близькі до 1, відображають найбільш сприятливі умови [37].

Після формування вибірки релевантних показників та аналізу їх динаміки за попередні періоди оцінювання здійснюється розрахунок інтегрального показника із застосуванням методу сум. Використання інтегрального підходу до оцінки складових сталого розвитку дає змогу отримати узагальнену та об'єктивну характеристику еколого-економічного стану досліджуваної території, а також слугує інформаційною основою для обґрунтування стратегічних альтернатив її подальшого розвитку.

Метод сум передбачає агрегування нормалізованих значень окремих показників і реалізується за формулою:

$$I = \sum_{j=1}^n x_n \quad (2.1)$$

де, x_n – сума фактичних значень виражених в абсолютних або відносних величинах

Розрахований інтегральний показник екологічної складової сталого розвитку регіону подано в табл. 2.5.

Таблиця 2.5

Узагальнені індекси екологічної складової сталого розвитку Полтавської області та України

Рік	Індекс атмосферного повітря I_{AIR}	Індекс земельних ресурсів I_{LAN}	Індекс водних ресурсів I_{WAT}	Інтегральний показник екологічної складової сталого розвитку Полтавщини	Інтегральний показник екологічної складової сталого розвитку України
2015	0,139	0,153	0,199	0,491	0,476
2016	0,072	0,117	0,233	0,422	0,482
2017	0,064	0,149	0,199	0,412	0, 469
2018	0,057	0,149	0,236	0,441	0, 389
2019	0,094	0,149	0,257	0,500	0,518
2020	0,198	0,150	0,175	0,523	0,483
2021	0,219	0,150	0,116	0,485	0,577
2022	0,211	0,171	0,261	0,643	0,673
2023	0,228	0,201	0,173	0,602	0, 698
2024	0,317	0,095	0,263	0,674	0,687
2025	0,312	0,114	0,257	0,684	0, 712

Джерело: складено на основі [15].

Аналіз отриманих інтегральних індексів екологічної складової сталого розвитку Полтавської області свідчить про зменшення екологічного

навантаження на атмосферне повітря та водні ресурси регіону. Водночас стан земельних і лісових ресурсів характеризується негативною динамікою, що вказує на необхідність посилення природоохоронних заходів та вдосконалення підходів до управління землекористуванням [37].

Інтегральний показник екологічної складової сталого розвитку доцільно розглядати як кількісний аналітичний інструмент, що дає змогу відстежувати динаміку змін і оцінювати поступ у напрямі раціонального використання та управління природними ресурсами. Водночас економічний вимір є невід'ємною складовою концепції сталого розвитку та однією з ключових парадигм сучасного суспільного розвитку [37].

Економічна складова сталого розвитку регіону характеризується системою кількісних індикаторів, що відображають рівень виробничої активності, інвестиційної привабливості, фінансової спроможності бюджетів та добробуту населення. За результатами рейтингової оцінки Міністерства розвитку громад та територій України за 2024 рік Полтавська область демонструє високі позиції, зокрема 1 місце за показником економічної ефективності та 3 місце за рівнем інвестиційного розвитку і зовнішньоекономічної взаємодії.

За обсягом валового регіонального продукту в розрахунку на одну особу область у 2023 році посідала лідируючу позицію серед регіонів України. Значення цього показника становило 134,4 тис. грн, що істотно перевищує середньоукраїнський рівень (94,7 тис. грн). Сукупні надходження до бюджетів усіх рівнів у січні–березні 2025 року досягли 11 182,5 млн грн, що на 50,9 % більше, ніж за аналогічний період 2024 року [39].

Доходи Державного бюджету за зазначений період становили 7 592,8 млн грн, що у 1,7 раза перевищує показники 2024 року. Доходи місцевих бюджетів (без урахування міжбюджетних трансфертів) склали 3 589,7 млн грн, що на 21,0 % більше, ніж торік, при цьому планові показники були виконані на 112,7 %.

За масштабами виробництва валової продукції Полтавська область займає 5 місце, а в перерахунку на одну особу – 4 місце серед регіонів держави. Індекс промислової продукції за підсумками січня–березня 2025 року становив 97,2 %, що дещо нижче загальноукраїнського рівня (98,0 %) [39].

Зовнішньоекономічна діяльність регіону у січні–березні 2025 року характеризувалася зростанням експортних операцій. Обсяг експорту склав 780,1 млн дол. США, що відповідає 131,9 % до рівня 2024 року, тоді як імпорту становив 314,2 млн дол. США. Позитивне сальдо зовнішньої торгівлі досягло 465,8 млн дол. США, а коефіцієнт покриття експорту імпортом дорівнював 2,48, що свідчить про експортну орієнтацію економіки області [39].

Упродовж 2024 року підприємствами та організаціями Полтавської області було освоєно 21,8 млрд грн капітальних інвестицій, при цьому індекс інвестиційної активності становив 77,2 %. Основним джерелом фінансування інвестицій залишалися власні кошти суб'єктів господарювання – 13,2 млрд грн, або 60,8 % загального обсягу [39].

Рівень оплати праці в регіоні також має позитивну динаміку. Середньомісячна заробітна плата штатного працівника у березні 2025 року становила 12 404 грн, що у 5,5 раза перевищує прожитковий мінімум для працездатних осіб та у 2,1 раза – встановлений розмір мінімальної заробітної плати. Порівняно з березнем 2024 року її зростання склало 16,2 %, що є свідченням поступового підвищення рівня доходів населення області [39].

З урахуванням наведеного вище аналітичного матеріалу до складу інтегрального показника економічної складової сталого розвитку було включено такі індикатори: Індекс валового регіонального продукту **Ivvp**, індекс обсягу реалізованої промислової продукції **Ipp**, Індекс сільськогосподарської продукції **Iap**, Індекс обсягу експорту товарів **Iex**, Індекс доходів населення **Idn** та Індекс споживчих цін **Isc**

Зазначені показники, що характеризують рівень соціально-економічного розвитку регіону, сформовано на основі узагальнення наукових напрацювань вітчизняних і зарубіжних дослідників, а також практичного досвіду

застосування методик оцінювання сталого розвитку територій. Результати відповідних розрахунків наведено у **таблиці 2.6.**

Таблиця 2.6

Коефіцієнти значущості економічних індикаторів у структурі інтегрального показника сталого розвитку

<i>Показник</i>	<i>Ваговий коефіцієнт</i>
<i>I_{VRP}</i> – Валовий регіональний продукт (<i>грн</i>)	0,44
<i>I_{PP}</i> – Обсяг реалізованої промислової продукції (<i>тис. грн</i>)	0,41
<i>I_{AP}</i> – Індекс сільськогосподарської продукції (<i>млн грн</i>)	0,65
<i>I_{EX}</i> – Індекс обсягу експорту товарів (<i>тис. дол. США</i>)	0,42
<i>I_{DN}</i> – Індекс доходів населення (<i>млн грн</i>)	0,36
<i>I_{SC}</i> – Індекс споживчих цін (%)	0,28

Джерело: складено на основі [15].

Оцінювання економічної складової сталого розвитку Полтавського регіону здійснено шляхом розрахунку окремих індексів та інтегрального показника за методом сум (формула 2.1). Узагальнені результати дослідження відображено у табл. 2.7.

Таблиця 2.7.

Узагальнені індекси екологічної складової сталого розвитку Полтавської області та України

Рік	Інтегральний показник економічного виміру сталого розвитку Полтавського регіону	Показник економічного виміру сталого розвитку України
2015	0,432	0,415
2016	0,462	0,560
2017	0,551	0,627
2018	0,455	0,594
2019	0,562	0,649
2020	0,573	0,650
2021	0,631	0,734
2022	0,818	0,924
2023	0,765	0,836
2024	0,687	0,816
2025	0,694	0,827

Джерело: складено на основі [15].

Аналіз динаміки інтегрального показника економічної складової сталого розвитку Полтавського регіону за 2015–2025 роки свідчить про загальну

тенденцію до зростання економічної стійкості регіону. Значення показника для Полтавської області зросло з 0,432 у 2015 році до 0,694 у 2025 році, що вказує на поступове посилення економічного потенціалу та підвищення ефективності використання економічних ресурсів [39].

Найбільш інтенсивне зростання інтегрального показника спостерігалось у період 2019–2022 років, коли його значення досягло максимального рівня 0,818 у 2022 році. Це може бути пов'язано з активізацією інвестиційних процесів, зростанням валового регіонального продукту, розвитком промислового виробництва та експортної діяльності. У 2023–2025 роках відзначається певне зниження та стабілізація показника, що свідчить про вплив зовнішніх економічних викликів та загальнонаціональних кризових процесів [39].

Порівняння інтегрального показника економічної складової сталого розвитку Полтавської області із середнім показником по Україні демонструє, що регіон упродовж усього періоду дослідження дещо поступається загальнодержавному рівню. Водночас скорочення розриву між показниками у окремі роки підтверджує конкурентоспроможність економіки Полтавського регіону та її здатність адаптуватися до змін зовнішнього середовища.

Отримані результати підтверджують доцільність використання інтегрального показника як інструменту оцінки економічної складової сталого розвитку та можуть бути використані при формуванні регіональних стратегій соціально-економічного розвитку, спрямованих на забезпечення довгострокової економічної стійкості.

РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Реалістичний варіант розвитку Полтавської області орієнтований на підтримання збалансованої соціально-економічної динаміки та запобігання поглибленню структурних диспропорцій у розвитку територій за умов відносної стабільності макроекономічного середовища. Досягнення визначених стратегічних орієнтирів можливе лише за умови ефективного залучення наявного природно-ресурсного, виробничого та людського потенціалу регіону, зменшення втрат земельних ресурсів і впровадження системних підходів до просторового управління розвитком територіальних громад.

В умовах децентралізації саме територіальні громади стають ключовими суб'єктами просторового планування та управління землекористуванням. Це обумовлює необхідність переходу від фрагментарних рішень до комплексної просторової організації територій, яка враховує екологічні обмеження, економічну доцільність і соціальні потреби населення. Оптимізація землекористування має ґрунтуватися на поєднанні інструментів стратегічного планування, землеустрою та містобудівної документації з урахуванням довгострокових цілей сталого розвитку [41].

Важливим напрямом удосконалення просторової організації землекористування є підвищення ролі функціонального зонування територій. Раціональний розподіл земель за видами використання дозволяє знизити конфліктність між господарською діяльністю та охороною довкілля, забезпечити ефективніше використання сільськогосподарських угідь, зберегти природні та рекреаційні території, а також створити умови для розвитку інфраструктури й житлової забудови. Для Полтавської області, яка характеризується високою часткою сільськогосподарських земель, особливого

значення набуває оптимізація співвідношення між ріллею, природними кормовими угіддями та лісовими насадженнями [29].

Стратегічні підходи до просторової організації землекористування мають передбачати впровадження принципів екологічної збалансованості. Йдеться про обмеження надмірної розораності земель, відновлення деградованих ділянок, розширення площі захисних лісосмуг та формування цілісної регіональної екомережі. У цьому контексті просторове планування виступає інструментом не лише розвитку, а й збереження природного потенціалу територій, що є передумовою довготривалої економічної стабільності [39].

Одним із ключових завдань стратегічного розвитку територіальних громад є інтеграція економічних пріоритетів у систему просторового планування. Розміщення виробничих об'єктів, логістичних центрів, агропромислових кластерів та об'єктів відновлюваної енергетики має здійснюватися з урахуванням транспортної доступності, екологічних обмежень і потреб місцевого населення. Такий підхід дозволяє підвищити інвестиційну привабливість територій та створити додаткові робочі місця без погіршення стану довкілля [39].

Особливу роль у процесі оптимізації землекористування відіграє розвиток міжмуніципального співробітництва. Спільне планування використання земель суміжних громад сприяє ефективнішому використанню інфраструктури, узгодженню екологічних заходів і реалізації масштабних інвестиційних проєктів. Для Полтавської області це є актуальним у контексті розвитку транспортних коридорів, рекреаційних зон та агропромислових територій [39].

Не менш важливим є вдосконалення інституційного забезпечення просторового планування. Йдеться про підвищення спроможності органів місцевого самоврядування у сфері землеустрою, запровадження сучасних геоінформаційних систем, удосконалення механізмів земельного моніторингу та контролю за дотриманням цільового призначення земель. Ці інструменти

дозволяють приймати обґрунтовані управлінські рішення та знижувати ризики нераціонального використання земельних ресурсів [39].

Стратегічні підходи до оптимізації просторової організації землекористування повинні враховувати соціальний вимір розвитку територій. Забезпечення рівного доступу населення до соціальних послуг, робочих місць, транспортної та інженерної інфраструктури безпосередньо пов'язане з просторовими рішеннями. Планування розвитку населених пунктів має орієнтуватися на підвищення якості життя, формування комфортного життєвого середовища та зменшення територіальної нерівності [39].

У сучасних умовах значного значення набуває орієнтація просторового розвитку на принципи енергоефективності та кліматичної нейтральності. Розміщення об'єктів альтернативної енергетики, оптимізація землекористування з урахуванням кліматичних ризиків, збереження водно-болотних угідь та природних ландшафтів сприяють підвищенню адаптаційної спроможності регіону до змін клімату [39].

Реалізація стратегічних підходів до просторової організації землекористування в територіальних громадах Полтавської області має здійснюватися поетапно з урахуванням наявних фінансових ресурсів, інституційних можливостей та рівня підготовки місцевих кадрів. Важливою умовою успіху є залучення громадськості до процесів планування, що підвищує легітимність прийнятих рішень і сприяє формуванню відповідального ставлення до використання земельних ресурсів.

Таким чином, оптимізація просторової організації землекористування виступає ключовим чинником сталого розвитку територіальних громад. Поєднання екологічної збалансованості, економічної ефективності та соціальної орієнтації у просторовому плануванні створює передумови для підвищення конкурентоспроможності регіону, збереження його ресурсного потенціалу та забезпечення високої якості життя населення у довгостроковій перспективі [21].

Подальша реалізація стратегічних підходів до оптимізації просторової організації землекористування вимагає конкретизації механізмів їх практичного впровадження на рівні територіальних громад. Насамперед йдеться про посилення ролі комплексних планів просторового розвитку як базового інструменту управління територією. Саме ці документи повинні забезпечувати узгодження довгострокових стратегічних цілей громад із поточними управлінськими рішеннями щодо використання земель, розміщення об'єктів господарської діяльності та розвитку інфраструктури [11].

Особливої уваги потребує питання оптимального використання сільськогосподарських земель, які в Полтавській області становлять переважну частку земельного фонду. У цьому контексті доцільним є впровадження диференційованого підходу до використання земель залежно від їх якісного стану, природних характеристик та рівня антропогенного навантаження. Малопродуктивні, деградовані та ерозійно небезпечні землі мають поступово виводитися з інтенсивного сільськогосподарського обробітку з подальшим залуженням, залісненням або використанням у рекреаційних цілях [11].

Важливим інструментом оптимізації землекористування є розвиток системи екологічних обмежень і регламентів у межах територій громад. Йдеться про чітке визначення водоохоронних зон, прибережних захисних смуг, санітарно-захисних зон та територій із підвищеною природною цінністю. Інтеграція таких обмежень у просторові плани дозволяє мінімізувати екологічні ризики, запобігти хаотичній забудові та зменшити негативний вплив господарської діяльності на довкілля [11].

Окремим напрямом оптимізації просторової організації землекористування є підвищення ефективності використання земель комунальної власності. Формування чіткої політики управління такими землями, проведення їх інвентаризації та впорядкування правового статусу створює передумови для залучення інвестицій і реалізації проєктів місцевого

розвитку. Прозорість земельних відносин та відкритість інформації щодо доступних земельних ділянок підвищують довіру потенційних інвесторів і сприяють економічній активізації територій [11].

Не менш важливим є просторове забезпечення розвитку транспортної, інженерної та соціальної інфраструктури. Планування нових об'єктів має здійснюватися з урахуванням існуючої системи розселення, доступності населених пунктів та перспектив демографічного розвитку. Для сільських територій Полтавської області актуальним є збереження базової мережі соціальних послуг і забезпечення транспортної доступності до центрів громад.

У контексті кліматичних викликів оптимізація землекористування повинна враховувати необхідність підвищення стійкості територій до несприятливих природних процесів. Збереження природних ландшафтів, водно-болотних угідь, заплавних територій та лісових масивів виконує не лише екологічну, а й захисну функцію, зменшуючи ризики повеней, посух та деградації ґрунтів. Просторове планування у цьому випадку виступає інструментом адаптації територіальних громад до змін клімату [11].

Реалізація стратегічних рішень у сфері просторової організації землекористування неможлива без належного кадрового та управлінського забезпечення. Підвищення професійної компетентності працівників органів місцевого самоврядування, залучення експертного середовища та використання сучасних аналітичних інструментів дозволяють підвищити якість управлінських рішень і забезпечити їх відповідність принципам сталого розвитку [11].

Таким чином, подальший розвиток територіальних громад Полтавської області значною мірою залежить від здатності інтегрувати стратегічні підходи до просторової організації землекористування в реальну практику управління. Системне поєднання планувальних, економічних та екологічних інструментів створює умови для збалансованого розвитку територій, збереження природного потенціалу та формування конкурентоспроможного регіонального простору.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дає підстави зробити висновок, що просторове планування землекористування є одним із ключових інструментів забезпечення сталого розвитку територіальних громад в умовах децентралізації та трансформації системи управління. Земельні ресурси розглядаються не лише як економічна основа розвитку, а й як важливий екологічний та соціальний чинник, що визначає якість життя населення та просторову організацію територій. Саме багатофункціональний характер землі зумовлює необхідність комплексного підходу до її використання, охорони та відтворення.

У ході роботи встановлено, що ефективність просторового планування землекористування територіальних громад значною мірою залежить від дотримання принципів сталості, диференційованого управління та правового захисту суб'єктів земельних відносин. Застосування системи еколого-економічних індикаторів дозволяє об'єктивно оцінювати наслідки управлінських рішень, виявляти диспропорції у розвитку територій та обґрунтовувати напрями їх подальшого вдосконалення з урахуванням регіональних особливостей.

Отримані результати свідчать, що інтеграція екологічних, економічних і соціальних складових у процес просторового планування створює передумови для збалансованого використання земельних ресурсів, підвищення інвестиційної привабливості територій і формування довгострокових орієнтирів розвитку громад. Таким чином, удосконалення механізмів просторового планування землекористування є необхідною умовою досягнення сталого розвитку територіальних громад та забезпечення ефективного управління земельними ресурсами в Україні.

встановлено, що просторове планування у країнах Європейського Союзу формується на засадах інтегрованого та стратегічного підходу, який поєднує економічні, екологічні, соціальні та інституційні чинники розвитку територій.

Зарубіжний досвід свідчить про ключову роль узгодженості управлінських рішень на різних рівнях влади, застосування функціонального зонування територій та активного залучення заінтересованих сторін до процесу планування.

Доведено, що європейські підходи до просторового планування ґрунтуються на принципах територіальної згуртованості, сталого розвитку та міжрегіональної співпраці, що сприяє зменшенню соціально-економічних диспропорцій і підвищенню конкурентоспроможності регіонів. Використання систематизованих інструментів планування, зокрема землевпорядного та регіонального, забезпечує ефективне управління просторовим розвитком і раціональне використання земельних ресурсів.

Отримані узагальнення підтверджують доцільність адаптації окремих елементів європейської практики просторового планування до умов України з урахуванням національних, правових та інституційних особливостей. Це створює передумови для вдосконалення системи управління землекористуванням територіальних громад та підвищення результативності регіональної політики в умовах децентралізації.

У роботі обґрунтовано, що реалізація концепції сталого регіонального розвитку потребує цілісної системи інституційних механізмів, здатних забезпечити узгодження економічних, екологічних і соціальних інтересів на регіональному та місцевому рівнях. Доведено, що відсутність системності в плануванні й координації дій між різними суб'єктами управління знижує ефективність використання ресурсного потенціалу регіонів та ускладнює досягнення довгострокових цілей розвитку.

Встановлено, що стійкість регіону визначається здатністю території підтримувати належний рівень і якість життя населення в умовах обмеженості природних ресурсів і впливу зовнішніх чинників. Інтеграція економічної, екологічної та соціальної складових сталого розвитку вимагає впровадження узгоджених управлінських рішень, орієнтованих на збереження екологічної

спроможності територій, скорочення внутрішньорегіональних диспропорцій і зміцнення соціального капіталу.

З'ясовано, що важливу роль у реалізації інституційних механізмів сталого розвитку відіграє система показників, яка дозволяє оцінювати стан, вплив і результати управлінських рішень. Використання індикаторів у межах моделі «тиск – стан – вплив – реагування» створює аналітичну основу для моніторингу регіонального розвитку та обґрунтування подальших заходів щодо підвищення еколого-економічної ефективності землекористування, що є передумовою переходу до наступних етапів дослідження.

Сталий розвиток регіону потребує комплексного підходу до оцінювання екологічних та економічних процесів з урахуванням ресурсного потенціалу, просторових особливостей і рівня антропогенного навантаження. Використання інтегральних показників дозволяє кількісно оцінити динаміку змін у ключових складових сталого розвитку та забезпечити порівнянність результатів у часовому й територіальному вимірах.

Застосування системи екологічних індикаторів, що охоплюють стан атмосферного повітря, земельних і водних ресурсів, дало змогу виявити основні тенденції екологічного розвитку Полтавської області. Отримані результати свідчать про загальне зниження екологічного навантаження на атмосферне повітря та водні ресурси, що позитивно впливає на екологічну безпеку регіону. Водночас встановлено погіршення стану земельних ресурсів, зумовлене високим рівнем сільськогосподарської освоєності території, деградаційними процесами ґрунтового покриву та недостатньою ефективністю природоохоронних заходів.

Порівняння інтегральних екологічних показників регіону із середньодержавними значеннями засвідчило, що Полтавська область у цілому характеризується відносно стабільним екологічним станом, проте в окремі роки поступається загальнонаціональному рівню. Це вказує на необхідність посилення регіональної екологічної політики, спрямованої на раціональне

використання природних ресурсів та мінімізацію негативного впливу господарської діяльності.

Отримані результати підтверджують доцільність використання інтегрального підходу до оцінювання сталого розвитку як інструменту стратегічного управління. Такий підхід створює основу для обґрунтування управлінських рішень, формування довгострокових програм розвитку та забезпечення збалансованого поєднання економічних інтересів із вимогами збереження довкілля.

У результаті проведеного дослідження встановлено, що оптимізація просторової організації землекористування територіальних громад Полтавської області має здійснюватися за такими ключовими напрямками:

- забезпечення комплексного просторового планування територій громад із узгодженням стратегічних, землепорядних та містобудівних рішень;
- раціоналізація структури землекористування шляхом обмеження надмірної розораності, збереження природних ландшафтів та відновлення деградованих земель;
- інтеграція екологічних обмежень у систему управління територіальним розвитком, зокрема через формування екологічної мережі та охорону водних і земельних ресурсів;
- поєднання економічних пріоритетів розвитку з просторовими рішеннями з метою підвищення інвестиційної привабливості територіальних громад;
- розвиток міжмуніципального співробітництва для ефективного використання інфраструктури та реалізації спільних проєктів розвитку;
- удосконалення інституційного та інформаційного забезпечення управління землею, включаючи впровадження геоінформаційних систем і моніторингу землекористування;
- орієнтація просторових рішень на підвищення якості життя населення та зменшення соціально-територіальних диспропорцій;

- урахування кліматичних ризиків і принципів енергоефективності під час планування використання земель і розвитку інфраструктури;
- поетапність реалізації просторових перетворень із залученням громадськості та підвищенням управлінської спроможності органів місцевого самоврядування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бобровська О.Ю. Сталий розвиток регіонів України: проблеми і шляхи їх розв'язання. Публічне управління: теорія та практика: електронний збірник наукових праць 2016. № 1(15).
2. Бутенко Є., Лошакова Ю. Аналіз світового досвіду формування сільськогосподарських землекористувань у просторовому плануванні територій. Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. 2019. № 2. С. 30–37.
3. Горлачук В.В., Мартин А.Г., Дорош О.С., Добряк Д.С., Котикова О.І. Проблеми результативності державної політики в сфері управління земельними ресурсами 2019. Проблеми та практичні питання щодо виконання робіт із землеустрою: Збірник. 123 с.
4. Головне управління статистики у Полтавській області. URL: <http://www.pl.ukrstat.gov.ua>.
5. Грещук Г. Методичні підходи до оцінювання сталості сільськогосподарського землекористування. Теорія і методика наукових досліджень. 2019. Т. 12. № 3–4. С. 25–32.
6. Дорош О.С. Землевпорядне планування системи землекористувань в територіальних громадах: організаційно-інституційний аспект. Вплив біоекономіки на просторовий розвиток територій: зб. матеріалів доп. учасн. Міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 2018. С. 104–107.
7. Жарова Л.В. Сучасні теорії менеджменту і сталий розвиток: точки перетину / Л.В. Жарова // Економіка та право. – 2018. – № 2. – С. 132–139. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecpr_2018_2_16.
8. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.
9. Керівні принципи сталого просторового розвитку Європейського континенту. Ухвалена на 12-й Сесії Європейської конференції міністрів,

відповідальних за регіональне планування, 7–8 вересня 2000 року в Ганновері.
URL: <https://rm.coe.int/168070018e>.

10. Конституція України : станом на 1 груд. 2010 р. Верховна Рада України. Офіц. вид. К. : Відомості Верховної Ради, 1996. № 30. Стаття 6. (Бібліотека офіційних видань).

11. Купріянич І.П., Дорош А.Й. Методика обчислення частки концентрації сільськогосподарських земель для об'єднаних територіальних громад. Управління та раціональне використання земельних ресурсів у новостворених територіальних громадах: проблеми та шляхи їх вирішення: Всеукр. наук.-практ. конф. Херсон. 2020. С. 53–57.

12. Купріянич І.П., Колісник Г.М. Передумови економічного розвитку територій з урахуванням екологічних факторів. Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. № 3. 2019. С. 13–22.

13. Лошакова Ю., Аврамчук Б. Обґрунтування еколого-економічних показників сталого розвитку територіальних громад в умовах децентралізації влади. АГРОСВІТ, 2022. № 11–12. С. 56–62.

14. Макарова Н.С., Гармідер Л.Д., Михальчук Л.В. Економіка природокористування: навч. посіб. Київ : Центр навч. л-ри, 2007. 322 с.

15. Мединська Н. Економічний механізм природокористування в умовах сучасних викликів: принципи та інституціоналізація. Економіка та суспільство. 2022. № 38.

16. Мединська Н. Інституціоналізація економічного механізму ресурсозбереження та енергоефективного природокористування: інвестиційний та секторальний вимір. Інвестиції: практика та досвід. 2022. № 10–11. С. 32–38.

17. Мельничук А. П'ять років формування нового базового рівня АТУ: успіхи та проблеми реформи в Україні : аналітична записка. Київ : Аналітичний центр Всеукраїнської асоціації об'єднаних територіальних громад, 2020. 21 с.

18. Національна доповідь «Цілі Сталого Розвитку: Україна». URL: https://mepr.gov.ua/files/docs/Національна%20доповідь%20ЦСР%20України_липень%202017%20ukr.pdf.
19. Офіційний сайт внутрішніх справ Федеративної Республіки Німеччини. URL: <https://www.bmi.bund.de/DE/ministerium/minister/minister-node.html>.
20. Офіційний сайт Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру. URL: <https://land.gov.ua>.
21. Офіційний сайт Європейського Союзу. URL: <https://eur-lex.europa.eu/homepage.html>.
22. Офіційний сайт Міністерства розвитку громад та територій України. URL: <https://www.minregion.gov.ua/press/news/>.
23. Питання збору даних для моніторингу реалізації цілей сталого розвитку. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 686-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/686-2019-p#Text>.
24. Поділ-об'єднання земельних ділянок різної форми власності. URL: <https://region.poltava.ua/posluhy/zemlevporiadni-roboty/podil-obiednannia-zemelnyk-h-dilianok>.
25. Поплавська Н.О. Просторове планування малих населених пунктів з урахуванням галузевої спрямованості їх розвитку / Н.О. Поплавська // Політ. сучасні проблеми науки : XXI Міжнародна науково-практична конференція здобувачів вищої освіти і молодих учених, 5–9 квітня 2021, м. Київ : матеріали. Київ : Національний авіаційний університет, 2021. – С. 88–91.
26. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин. Закон України №1423-IX (номер законопроекту 2194) від 28 квітня 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1423-20>.
27. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин:

Закон України №1423 -IX від 28.04.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1423-20>.

28. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 14.05.2020 р. № 157-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>.

29. Про затвердження державної стратегії регіонального розвитку на 2021- 2027 роки від 05.08.2020 р. №695-2020-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-п#Text>.

30. Про затвердження Класифікації видів цільового призначення земель. Наказ № 548 від 23.07.2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1011-10#Text>.

31. Про затвердження Методики нормативної грошової оцінки земельних ділянок. Постанова № 11-47 від 3 листопада 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1147-2021-п#Text>.

32. Про затвердження Методики розрахунку інтегральних регіональних індексів економічного розвитку. Державний комітет статистики України, наказ № 114 від 15.04.2003 р. URL: uazakon.com/documents/date_1a/pg_ibcnog/.

33. Про затвердження показників регіональних нормативів оптимальної лісистості території і мінімально необхідної захисної лісистості агроландшафтів України. Наказ № 494 від 22.07.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1043-21#Text>.

34. Про затвердження Порядку ведення Державного земельного кадастру. Постанова 1051 від 14.05.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/10516-2012-п#Text>.

35. Про землеустрій: Закон України № 858-15 від 22.05.2003 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/858-15>.

36. Про оцінку земель: Закон України від 11.12.2003 року № 1378-IV. Відомості Верховної Ради України від 09.04.2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1378-15#Text>.

37. Про стимулювання розвитку регіонів : Закон України від 08.09.2005 р. № 2850-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2850-15#Text>.

38. Про Стратегію сталого розвитку України до 2030 року. Закон України: Проект Закону України від 07.08.2018 № 9015. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH6YF00A?an=332>.

39. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: постанова Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>.

40. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року. Указ Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>.

41. Програмування Європейського інструменту сусідства (ЄІС) на період 2017-2020 рр. Стратегічна Програма допомоги ЄС Україні (2018–2020 рр.).

42. Просторове планування у новому адміністративно-територіальному поділі. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/12630> (дата звернення 16.07.2025).

43. Просторовий розвиток регіону: соціально-економічні можливості, ризики і перспективи: монографія / НАН України. Інститут регіональних досліджень; За ред. д.е.н., проф. Шевчук Л.Т. – Львів, 2011. – 256 с.

44. Рейтингова оцінка регіонів. Міністерство розвитку громад та територій України: веб-сайт. URL: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/de-rzhavna-rehional-na-polityka/monitorynh/monitorynh-monitorynh/rejtingova-otsinka-regioniv/>.